

TDK-dolgozat

2023

EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM

PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

**A GYERMEKVÉDELMI RENDSZERBŐL KIKERÜLŐ FIATALOK MUNKAERŐPIACI
HELYZETE**

A VELÜK FOGLALKOZÓ SZAKEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL

**THE LABOUR MARKET OUTCOMES OF YOUNG PEOPLE LEAVING THE CHILD
PROTECTION SYSTEM**

FROM THE PERSPECTIVES OF THEIR CAREGIVERS

Székely Hanna Borbála

Konzulens: Csehné dr. habil. Papp Imola

Kézirat lezárásának dátuma: 2022.01.10

TARTALOM

1. BEVEZETÉS.....	1
2. FOGALMI KERETEK.....	3
3. HÁTRÁNYOS HELYZET ÉS A MUNKAERŐPIAC	4
4. GYERMEKVÉDELMI RENDSZERBŐL KIKERÜLŐ FIATALOK HELYZETE	13
4.1. MUNKAERŐPIACI INTEGRÁCIÓT VESZÉLYEZTETŐ EGYES RIZIKÓFAKTOROK	13
4.2. JÖVŐORIENTÁCIÓ ÉS ÉLETÚTTERVEZÉS	18
4.3. SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS ÉS ÉRTÉKRENDSZER.....	20
4.4. EGYÉNI KÉSZSÉGEK ÉS KÉPESSÉGEK	21
4.5. EMBERI ERŐFORRÁS FEJLESZTÉS	24
5. KUTATÁS	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
5.1. A KUTATÁS MÓDSZERE	26
5.2. KUTATÁSI EREDMÉNYEK.....	32
5.2.1. <i>Demográfiai blokk</i>	32
5.2.2. <i>Az érintett fiatalok szocioökonómiai státusza</i>	32
5.2.3. <i>A COVID-19 okozta hatások</i>	47
5.2.4. <i>Korrektációs lehetőségek</i>	51
6. ÖSSZEFOGLALÁS	59
6.1. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	59
6.2. ÖSSZEFOGLALÁS	61
7. SZAKIRODALOM JEGYZÉK	64

1. BEVEZETÉS

A folyamatosan változó gazdasági tendenciák és technológiai újítások hatással vannak a foglalkoztathatóságra is. Ezek a változások új készséget és képességet fognak megkövetelni a munkaerőpiacon, mely hatására megnő az igény az átképzésekre, élethosszig tartó tanulás általi versenyképesség növelésére (Csapó és mtsai, 2020). A magyarországi munkaerőpiac egyik kiemelkedő problémája a szakképzetlen munkaerő magas létszáma, mely a változások hatására átalakuló munkahelyek esetén a képzettebb munkavállalók előnyben részesítéséhez és az alkalmazkodásra képtelen munkaerő leépítéséhez vezethet (Csapó és mtsai, 2020).

Habár a 2008-as gazdasági válságból való kilábalást követően kedvezőnek mondható változások jelentkeztek, ezek a tendenciák nem egységesen érintik a teljes hazai munkaerőpiacot – különbségek tapasztalhatók meg regionális szinten is, illetve továbbra is éles lemaradás mutatható ki egyes munkavállalói csoportok tekintetében (Fedor - Lácay, 2021). A munkanélküliség továbbra is hatványozottan érinti azon rétegeket, melyek a többségi társadalomhoz viszonyítva valamely hátrányban vagy lemaradásban vannak, köszönhetően a számukra elérhető erőforrások csekélységének, társadalmi mobilitásuk alacsony fokának.

Dolgozatom fókuszában a hátrányos helyzetűek egyik speciális csoportja, a magyarországi gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok és munkaerőpiaci helyzetük kerül górcső alá, a velük foglalkozó szakemberek szemszögéből. Az állami gondoskodásban nevelkedett gyerekek nem csupán traumatikus előélettel és diszfunkcionális mintákkal, de hátrányos helyzetűként számos olyan szociokulturális körülménnyel is rendelkeznek, mely csökkentheti a későbbi munkaerőpiaci esélyeiket. Többek között ilyen körülmények az alacsonyabb iskolázottság, a rosszabb munkaerőpiaci pozíció, a labilis pszichés állapot, gyakori kriminalizáció, és a körükben felülreprezentált romaság és depriváció (Győri, 2021). A dolgozat indokoltságát így az a nézőpont képezi, mely a hatályos gyermekvédelmi törvényekkel összhangban ezen fiatalok társadalmi és munkaerőpiaci státuszát a hátrányos helyzet egyik speciális alcsoportjaként vizsgálja. Magyarországon 2021-ben a KSH adatai szerint több, mint 23.300 gyermek és fiatal nevelkedett gyermekvédelmi szakellátásban, melyből közel 2.300-an voltak nagykorúságukat betöltött, de tanulói jogviszony vagy munkaviszony okán továbbra is utógondozói ellátottak. A hátrányos helyzet gyakran válik transzgenerációs örökséggé, mely arra enged következtetni, hogy ez a szám az idő elteltével, intervenció hiányában könnyűszerrel sokszorozódik. Az érintettek köre tehát nem

elhanyagolható részt képez a társadalmunkban, emberi erőforrás szempontból pedig hasznos munkaerő lehet.

A kutatásom célja ennek megfelelően a hazai gyermekvédelmi rendszer valamely szakellátásában tizennyolcadik életévét betöltött fiatalok munkaerőpiaci helyzetének feltérképezése, a szocioökonómiai státuszt szervesen meghatározó olyan aspektusok figyelembevételével, mint az iskolai előmenetel, munkaerőpiaci integráció, foglalkoztatottság mértéke és minősége, illetve társadalmi mobilitás. Vizsgálatomban szakértői interjúk elkészítésével arra keresem a választ, hogy a szakirodalomban megfogalmazott rizikófaktorokhoz képest hogyan alakul ezen fiatalok munkaerőpiaci helyzete, illetve mint emberi erőforrás tanácsadó, milyen eszközök állhatnak rendelkezésre ezen fiatalok helyzetének javítására, munkaerőpiaci részvételük növelésére.

Ezen dolgozat lehetséges részét vagy pilot-ját képezheti egy nagyobb, az érintett fiatalokat is bevonó kutatásnak. Tudományos relevanciáját, javaslatait és célját érdemes a választott perspektíva és egyes korlátai tükrében vizsgálni.

2. FOGALMI KERETEK

A dolgozat címét adó **gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok** alatt alapvetően azokat értem, akik 18. életévüket valamely, a Gyvt.-ben¹ meghatározott személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátásban töltötték be, illetve azt megelőzően legalább 5 évet töltöttek szakellátásban.

Szakellátási formák az otthont nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás és a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás. Ezen dolgozat szempontjából az első kettő lesz számomra releváns, mivel ezek keretébe tartoznak a bentlakásos intézmények, illetve a nevelőszülői elhelyezés, míg utóbbi egy szolgáltatási központ.

Az **utógondozói ellátás** különösen hangsúlyos a fenti ellátási formák közül, mivel a Gyvt. a jogosultak körét a következőképpen határozza meg: 21 éves korukig azok, akik létfenntartásukat önállóan nem tudják biztosítani, 22 éves korukig a speciális szükségletű fiatalok, illetve akik másik szociális férőhelyre várnak, **24 éves korukig, akik tanulmányokat folytatnak, illetve 25 éves korukig a felsoktatásban tanulmányokat folytatók.** Az egzisztencia kialakításához igényelt szükségleteket rendszerszemléletben vizsgálva a felsoroltak mindegyike meghatározó körülménynek számíthat a munkaerőpiaci sikeresség és integrációs esélyek szempontjából is.

Fontos fogalom továbbá a **hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzet** fogalma, melyet a Gyvt. a következőképpen ír le: Hátrányos helyzetű az a gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll: a) a szülő alacsony iskolai végzettsége, b) a szülő alacsony foglalkoztatottsága, c) a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei. Halmozottan hátrányos helyzetű a) az a gyermek, aki esetében a fenti bekezdés a)-c) pontjaiban meghatározott körülmények közül legalább kettő fennáll, illetve b) a nevelésbe vett gyermek, c) az **utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt.**

A Gyvt. definícióját kiegészítve, a **foglalkoztatáspolitikai szempontjából** halmozottan hátrányos helyzetű az, akinek a munkaerőpiaci esélyei, lehetőségei az átlagosnál kisebbek (Fedor – Lácza, 2021).

¹ 1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

3. HÁTRÁNYOS HELYZET ÉS A MUNKAERŐPIAC

Ahhoz, hogy megértsük a gyermekvédelmi gondoskodásban élő, illetve onnan kikerülő fiatalok helyzetét, fontos látnunk pár általános, a hátrányos helyzetűeket a munkaerőpiaci sikeresség szempontjából hatványozottan érintő körülményt. Amikor a munkaerőpiaci hatásokat vizsgáljuk, egyértelműen felmerül a munkaerőpiaci válságok és a foglalkoztathatósági sikeresség szempontja. A dolgozat fókuszában a hátrányos helyzetű rétegek, azon belül is a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok állnak. A munkaerőpiaci válságot megelőző egyének esetén azért fontos vizsgálni, hogy milyen társadalmi rétegből származnak, mivel köreikben a munkaerőpiacon megjelenő általános egyenlőtlenségek is hatványozottabban jelenhetnek meg. Különösen igaz ez az egyébként is deprivált és roma munkavállalói csoportok tagjaira (Fedor – Lácza, 2021). Esélyeik vizsgálata ezek tükrében is kiemelten fontos. Ezen fejezet célja bemutatni azokat a körülményeket, melyek a hátrányos helyzetű személyek életében felülreprezentált gyakorisággal vannak jelen, és melyek ennek következtében hatással lehetnek munkaerőpiaci helyzetükre. Az említett körülmények a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok speciális csoportjára is nagy arányban igazak lehetnek, szűkebb csoportbeli sajátosságaikra a következő fejezetben térek ki.

Habár a munkaerőpiaci sikeresség egy komplex, sok tényező együttállását feltételező dimenzió, mégis beszélhetünk pár olyan jellemző szempontról, melyek kiemelt fontosságot képeznek, amikor a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci esélyeiről beszélünk. A korábbi hazai szakirodalom a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci részvételének minőségét és a foglalkoztathatóságának kérdését Tésits és munkatársai (2020) szerint elsősorban az oktatással való összefüggésében vizsgálja, mely indokoltságát maguk is abban látják, hogy a foglalkoztathatóságra ható legtöbb faktort meghatározza a kvalifikáció. Oktatással kapcsolatos rizikófaktoroknak számítanak többek között az iskolalátogatás hiánya, a megfelelő iskolai körülmények, módszerek és szakemberek hiánya, illetve a tankötelezettségi kor előtti iskolaelhagyás (Rác-Sik, 2020). További szakirodalmak eredményei rávilágítanak, hogy az alacsony iskolai végzettségű személyek munkaerőpiaci esélyei erősen elmaradnak a többségi társadalomtól és az EU átlagtól. Alacsony iskolai végzettségüknek köszönhetően pedig tudásanyaguk és ismereteik szélessége sem éri el egy versenyképes gazdasági szereplő szintjét, ezzel kevés erőforrást hagyva a kezükben a megfelelő munkaerőpiaci integrációhoz (Tésits és mtsai., 2020). Az oktatáshoz való hozzáállást és az oktatási rendszer nyújtotta szolgáltatások kihasználatlanságát Rác és Sik

is igazolta tanulmányában (2020). Az általuk kapott adatok azt mutatják, hogy mind a továbbtanulási lehetőségek, mind a kollégiumi elhelyezés, valamint a nyelvtanulási lehetőségek nagyban kihasználatlanok maradnak a hátrányos helyzetű térségekben élő fiatalok által, a budapesti agglomerációhoz viszonyítottan (Rácz-Sik, 2020). A mért adatok szerint az agglomerációban élő fiatalok körében az elérés aránya sokszorosa a hátrányos helyzetű régiókban élőkéhez, mely ismét kihathat az ezekből kieső fiatalok mobilitására, továbbá előrevetítheti a sikeres kitörések esélyét (Rácz-Sik, 2020).

További veszélyeztető körülményként megemlítendő a családi háttér, mely a gyermekvédelmi rendszerbe bekerülő fiatalok számára is kifejezetten meghatározó szempont. Deák (2019) felhívja a figyelmet arra, hogy a sokszor kiemelés is indokló, hátrányokkal átszőtt családi háttér negatív hatással van a tanuláshoz, iskolához való hozzáállásra, ezáltal közvetlenül a tanulmányi eredményekre is. Ez az attitűd negatívan befolyásolhatja a lemorzsolódás mértékét, illetve a sikeres iskolai előmenetelt is. A családi háttér azonban az organikus családban felnevelkedő, hátrányosabb rétegekből származó fiatalok életét is meghatározhatja. Családi rizikófaktorok minősülnek például a tinédzserkori terhességek, anya fiatalkorú gyermekvállalása, mely gyakran jár együtt oktatásból, munkából való kieséssel, családtagok vagy szülők szerhasználata, pszichiátriai betegsége, bántalmazott vagy elhanyagolt családi háttér, illetve a magas gyermekszám (Rácz-Sik, 2020). Az oktatási nehézségeken túl a családi nevelés minőségével is kihathat a hátrányok halmozódására. Szakértők szerint napjainkban a szülők egyre kevésbé tudják ellenőrizni gyermekeik életét, így például egyre kevésbé ismerik gyermekeik szabadidős szokásait, hogy idejüket kivel, hogyan és mivel töltik (Homoki, 2018). Homoki (2018) szerint egy új, individualista értékrend van kialakulóban, mely elválasztja az egyéneket a közvetlen közösségi tereiktől, támogató kötelékeiktől. Ennek fontosságát munkaerőpiaci szempontból a fiatalokban kialakuló életcélok és jövőkép megváltozásában látja. Véleménye szerint ezek hatására céljaik kevésbé kiforrottak, élettervezésük sok esetben alapjaiban hiányos, mely jellemzők szintén a sikertelen társadalmi integrációt, munkaerőpiaci érvényesülést vetítik előre.

Homoki (2018) kifejtette továbbá, hogy az individualizációs tendenciák és az ezek általi csoportkohézióktól való elszakadás közvetetten kihathat az egyének reziliencia képességeire, mely a folyamatosan változó világban egy elengedhetetlen készség lenne a hatékony munkaerő tekintetében. Kiemelte, hogy az alacsonyfokú alkalmazkodási készségekkel együtt megindulhatnak negatív egészségmagatartási és deviáns folyamatok is, melyek az egyes egyének további lecsúszásához vezethetnek a társadalmi ranglétrán, illetve

távol tarthatják őket az integráció olyan fontos elemeitől, mint a tartós elköteleződés és differenciált-énkép (Homoki, 2018). Tésits és munkatársai (2020) a kapcsolati tőke szempontjából hozzátesszik, hogy az intraperszonális folyamatok mellett kapcsolataink az álláskeresés során is kiemelkedő fontosságúak, mivel a hátrányos helyzetű egyének túlnyomórészt ismerőseik révén vagy álláshirdetések segítségével jutnak információhoz. Az egyéb csatornák igénybevételének háttérbe szorulásával a beszűkült információáramlás számukra kulcsszerepet tölt be a hátrányok halmozódásának kockázati tényezői között (Tésits és mtsai., 2020). Tésitsék (2020) kiemelik továbbá azt is, hogy ez különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező nőket érinti hátrányosan. Gyukits (2009) a szegénységben élőkkel végzett vizsgálatai során szintén arra a megállapításra jutott, hogy a deprivált körülmények között élők kapcsolati hálóját és természetes támaszaik rendszerét szegényesség jellemzi, melyek gyakran nem terjednek túl a család, illetve közvetlen közeli ismerősök körén, valamint hasonlóan alacsony presztízsű egyénekből állnak. Kutatásai igazolták továbbá, hogy az említett egyének kapcsolati hálójából gyakran hiányoznak az ún. hídszerű kapcsolatok és a multiplexitás (Gyukits, 2009). Ezen kapcsolatok felmerülnek Rácz és Sik tanulmányában (2020) is, mint olyan társadalmi kapcsolatok, melyek átívelnek a kirekesztett közösségeken és hidat képeznek az egyén és a különböző társadalmi szervezetek, állami intézmények között. A szerzők ezek fontosságát továbbá abban a tekintetben is hangsúlyozzák, hogy ezek a formális és informális kapcsolatok ellensúlyozhatják az átöröklődő depriváció, szegénység és kirekesztettség hatását, különös tekintettel az egészségügy, az oktatás és a munkaerőpiac területein. Hiányuk azonban tovább lehetetleníti a társadalmi mobilitást és halmozódó társadalmi leszakadást (Rácz-Sik, 2020).

A 2000-es évek elejére datált hazai szakirodalmak két további fontos veszélyeztető tényezőt említenek a hátrányos helyzetű csoportok esetében: a területi egyenlőtlenségeket és a diszkriminációt. Varga (2020) kutatása megerősíti, hogy ezek napjainkban is kiemelkedő szerepet játszanak a munkaerőpiaci integráció sikerességére tekintettel. A területi egyenlőtlenségek leküzdése sokak számára elérhetetlen, vagy rengeteg energiát felemésztő tevékenység. Általánosságban elmondható, hogy az egészségügyi, az oktatási, a munkaerőpiaci és a kulturális szolgáltatások tekintetében is hatalmas különbség mérhető a hátrányos helyzetű térségek és a nagyobb városok, fővárosi agglomeráció között (Rácz-Sik, 2020). A kistelepüléseken, vagy az egyes munkaerőpiaci pozícióktól távolabb élők foglalkoztathatóságát így tovább nehezíti az ingázás kényszere, különösen azokban az esetekben, amikor a már korábban említett információkhoz jutás korlátozottsága még

tovább növeli a nehezítettséget (Tésits és mtsai., 2020). A hátrányos helyzetű kistérség helyi munkaerőpiacán megjelenő korlátozott lehetőségek miatt többen is az ingázást választják. Azonban a közeli kisvárosokban sincs feltétlenül annyi kereslet, mint ahány potenciális munkavállaló van a térségben. Ennek következményeként megjelent a nagyobb távokra való ingázás jelensége, amely sok esetben akár a fővárosba való ingázást is jelentheti, mely rendkívül megterhelő hajnali indulást és késői érkezést jelent, ami mind a munkavállaló, mind a családja számára kimerítő (Rácz-Sik, 2020). A diszkriminációs mutató szempontjából munkaerőpiacon esetleg jelentkező hátrányos megkülönböztetés okai között lehet a faji, a nemi, a nemzetiségi, a kori vagy a vallási alapú, esetleg a fogyatékoság miatti kirekesztés. Különösen hangsúlyos esetünkben a roma származáson alapuló megbélyegzés, mivel a romaság is felülreprezentált a szegénységi kultúrában (Fedor – Lácza, 2021).

A primer rizikófaktorok mellett számos olyan körülmények is fennállnak, melyek már inkább a munkaerőpiacra való belépés után jelentkeznek, azonban a deprivált közegben élőket a többségi társadalomhoz viszonyítottan hatványozottabban sújthatja. Ilyen differenciáló faktorként tarthatjuk számon többek között az elsődleges munkaerőpiactól való tartós távolmaradást, amely elsősorban a közmunkaprogramokban résztvevők eltérő körülményeiben, stratégiáiban, lemaradásában és pesszimista jövőképében nyilvánulhat meg (Tésits és mtsai., 2020). További kutatások rávilágítanak, hogy a kedvezőtlen helyzetben lévő munkavállalói körű személyeket halmozott hátrányok terhelik olyan dimenziókban is, mint az átlagosnál hosszabb ideig tartó és nehezebb elhelyezkedés, illetve a már megszerzett foglalkoztatási jogviszony átlagosnál gyakoribb elvesztése (Homoki, 2018). Ez kölcsönös alapon visszahat a mentális egészségre és a motivációra, eredményül pedig a személyes munkaerőpiaci pozíciók alakulását tekintve a már említett pesszimista várakozások túlsúlyában jelenhetnek meg (Homoki, 2018). Rácz és Sik említ további olyan meghatározó szempontokat, mely hatványozottan jelenhet meg a szegényebb társadalmi rétegekben: átmeneti és tartós munkanélküliség, az alacsony státuszú pozíciók (betanított és segédmunka), illetve a közmunkaprogramokban való foglalkoztatottság (Rácz-Sik, 2020).

A foglalkoztatás minősége dimenziójából további fontos szempontok a bérezés és az elvégzett munka minősége. Varga (2020) hátrányos helyzetűek körében végzett kutatása szerint a vizsgált csoport valamivel több, mint fele a minimálbérhez közeli vagy az alatti összegű fizetésért vállal munkát. Ennek megfelelően a kutatásban megkérdezettek többségének aktuális keresete nem, vagy csak épphogy eléri a nettó 150 ezer forintot összeget. A kapott eredmények szerint ennek egyik oka, hogy a célcsoport felülreprezentált

a közfoglalkoztatási programok valamelyikében, így a bérük alapesetben a nettó 54 ezer forintot éri csak el, a NAV által 2020-ban meghatározott értékek szerint. Emellett fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgált csoportok munkaerőpiaci részvételének növelésében az állam és az önkormányzatok fontos szerepet vállalhatnak, mivel munkaadói szerepük fajsúlyosnak tekinthető (Varga, 2020). A nem kielégítő anyagi helyzetet is mutatja továbbá, hogy a gyermekszegénység és a gyermeki speciális szükségletek is növekvő tendenciát mutatnak, mely komoly kihívás elé állítja a családokat és a modern társadalmakat (Rácz-Sik, 2020). Ezen szükségletek lefedésére az igény is nőni látszik, erőforrások azonban szegényesen állnak rendelkezésre a családok számára, különösen anyagi és térbeli elhelyezkedési szempontból (Rácz-Sik, 2020). Munkaminőséget tekintve megemlítendő, hogy ezen csoportok hátrányaik okán gyakran a nehéz fizikai vagy monoton tevékenységeket tartalmazó munkakörökben, akár veszélyes munkakörülmények között dolgoznak (Homoki, 2018). A kedvezőtlen körülmények közötti életmóddal kiegészülve, illetve munkanélküli fiatalok körében pedig elmondható, hogy a káros, önsorsrontó tendenciák fokozottan érvényesülnek és termelődnek újjá, ezzel transzgenerációs örökséget képezve a következő generációknak (Homoki, 2018).

A térbeli és társadalmi mobilitás kérdése itt is felmerül, különösen mivel a már korábban említett hátrányok révén ezen csoportok sokkal inkább ki vannak téve a területi egyenlőtlenségek veszélyének. A 2008-as gazdasági válság óta azt látjuk, hogy a családok életszínvonala folyamatosan romlik az érintett deprivált rétegek körében, melyre a beszűkült erőforrások miatt a szociális munka intézményei és szolgáltatásai sem tudtak megfelelően reagálni (Rácz, 2020). A szegénységben és rossz lakókörülmények között élőkben megjelent az igény a hátrányos helyzetű kistérségekből való elköltözésre, elsősorban a jobb munkalehetőségek reményében. Azonban a lehetőségek szűkösségének és az életkilátások korlátozottságának köszönhetően egyes családok számára ez elérhetetlen cél marad. Rácz (2020) vizsgálatai szerint a magasabb iskolai végzettségűek körében hangsúlyosabban jelenik meg a költözési szándék, főleg a jobb munka- és lakókörülmények, valamint a magasabb jövedelemszerzés perspektívája okán. Azonban az esetleges családtagok gondozása, valamint a háztartás kiterjedtsége még tovább nehezítheti a kitörési szándék megvalósítását (Rácz, 2020). A háztartás kiterjedtségének fontosságát alátámasztják továbbá azok a kutatások is, melyek a szegénységi kultúra részeként is definiálják a nagycsaládos státuszt, ami így kockázati tényezőként jelenik meg a családok mobilitására tekintettel (Fedor – Lácay, 2021). Ez szintén a hozzájárul a Homokinál (2018) felmerült transzgenerációs örökségé válásban. Egy későbbi tanulmányában Rácz kifejti azt

is, hogy ez a generációkon átívelő depriváció egy folyamat eredménye: a kirekesztettség, a mobilitási lehetőségek beszűkülése révén az érintett háztartások több fontos társadalmi dimenzióban, mint iskolázottság és munkaerőpiaci helyzet, lakóhely és lakhatási körülmények, kulturális javakhoz való hozzáférés stb. meglévő hátrányaikat átörökítik a következő generációkra (Rácz-Sik, 2020). A munkaerőpiac, mint az oktatás melletti legfontosabb mobilitási csatorna az OECD jelentésekben (2009, 2018) is kiemelt szerepet kap. A 2018-as jelentés tartalma is alátámasztja, hogy a szocioökonómiai státusz nagyban meghatározza a családok mobilitási esélyeit, akár generációkon átívelő mértékben (OECD, 2018). Ezt Ráczék tanulmánya azzal egészíti ki, hogy hangsúlyozza az érintett családok számára védőhálóként definiált szociális és gyermekjóléti szolgáltatásokat (Rácz-Sik, 2020).

Rácz egy másik tanulmányában (2020) azt is vizsgálta, milyen arányban veszik igénybe az egyes szociális és gyermekjóléti szolgáltatásokat a hátrányos miliőben élő családok. Ezek fontossága munkaerőpiaci szempontból azért is indokolt, mert a korábban már említett esetleges magas gyermekszám és gondozásra szoruló családtagok ellátása, felügyelete megoldatlansága esetén a szülők munkába állása nehezített, esetleg nem megoldható. További fontos szempont, hogy az említett gyermekjóléti szolgáltatások itt nem a gyermekvédelmi szakellátással azonosak, első sorban a gyermekfelügyelet és a hátránykompenzáció a céljuk, ez által is segítve a munkaerőpiaci sikerességet. A gyermekvédelmi szakellátás és magába foglaló elhelyezés a dolgozat következő fejezetében kerül fókuszba.

Ilyen fontos, a munkaerőpiaci lehetőségekkel összefüggésben álló ellátási forma például a Biztos Kezdet Gyermekház, és a bölcsődei ellátás. Rácz (2020) összefüggést vél felfedezni az igényelt ellátás és az ingázás miatti családi életszervezés nehézségei között: tehát a bölcsőde magas arányú igénybevétele összefügg a munkaerőpiaci elvárásokkal és ingázással, azonban a hátrányos helyzetű térségekben ezen szolgáltatások férőhelyei alacsonyak, a nagyobb városokétól lényegesen elmaradottabbak vagy épp teljesen hiányoznak. Ezt Rácz Sikkkel közös tanulmányában (2020) is megerősíti, ahol a szerzők leírják, hogy különösen a kistérségek falvaiban sok esetleg nincs is ilyen lehetőség. Ugyanebben a tanulmányban a szerzők említést tesznek az egészségügyi szolgáltatások területén megjelenő veszélyeztető faktorokról, mint a megfelelő alap- és szakellátás hiánya vagy elérhetetlensége, megfelelő szakorvosi létszám hiánya, gyógyszerekhez és kezelésekhez való megfelelő hozzáférés korlátozottsága, és a szűrővizsgálatok hiánya (Rácz-Sik, 2020). Az intervenciók szükségletet tovább igazolja, hogy a hátrányos

térségekben hiányoznak az egészségügyi és szociális prevenciós programok is, így a szociális szolgáltatásoknak összetett problémákkal küzdő családokra kellene reagálni, amihez azonban nincsenek hivatalos módszertanok és eszköztárak (Rácz, 2020). A sok szintéren jelentkező problémák kihatnak a foglalkoztathatóságra is, hiszen egészségügyi problémákkal, megoldatlan gyermekfelügyelettel, kevés bevethető erőforrással, instabil anyagi és családi háttérrel az egyének nem tudnak hatékonyan szerepet vállalni a munkaerőpiacon.

Az elmúlt pár év tapasztalatai joggal vetik fel annak a kérdését, hogy a fentiekben felsoroltaknak megfelelő szocioökonómiai státuszú személyek mennyire képesek megküzdeni az esetleges globális válságokkal. Erre jó mutató lehet a három éve kezdődő COVID-19 pandémia, mely 2020 márciusában érte el hazánkat. Fedor és Lácza tanulmányukban (2021) említést tesznek az érintett személyek szociokulturális viszonyainak romlására, az alulképzettségükre, munkaerőpiaci problémáik következtében kialakult a szegénységükre és a társadalmi kirekesztődésükre mélyítő hatással lévő pandémiára, mely globalitásából adódóan több területen jelentkező válságot eredményezett. A szerzők megállapításai szerint a munkaerőpiaci bizonytalanság a vészhelyzeti állapot következtében azokat is sújtotta, akik munkaerőpiaci törekvései korábban is megvoltak, de legtöbbször csak határozott vagy bizonytalan időre kaptak, zömében alulfizetett állásokat (Fedor – Lácza, 2021). A szakirodalom ezt a jelenséget ún. prekariátusnak nevezi, ami meglátásuk szerint az érintett társadalmi rétegben speciális, negatív előjellel egyre erősödő tendenciát mutat (Fedor – Lácza, 2021). Dávid és munkatársai (2021) is alátámasztják a hátrányos helyzetűeket hatványozottabban érintő körülményeket: elmondásuk szerint több olyan esettel is találkoztak, elsősorban a többgyermekes családoknál, ahol az iskolák bezárása miatt, a gyermekfelügyelet és az otthoni oktatás nem volt számukra kivitelezhető, ez pedig sűrűn vezetett valamelyik szülő felmondásához vagy elbocsátásához. A kutatásban résztvevő, gyermeküket egyedül nevelő szülők különös hatványozottságról számolt be, több esetben megoldhatatlannak, jelentős krízisnek élték meg a problémát (Dávid és mtsai., 2021).

A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy számos hátrány vagy hiányfaktor komplex egymásra hatása olyan nehézséget jelent a hátrányos helyzetű egyének többsége számára, mely nagyban megnehezíti reziliens képességeik megerősödését, rugalmas biztonságuk kialakulását. Ilyen például az alacsony kvalifikációs szint, a kudarcos tanulási tapasztalat, az anyagi stabilitás hiánya, vagy a szolgáltatásokhoz való alacsony hozzáférés. Ennek megfelelően intervenció szükséges, hogy ezen leszakadó rétegek ne kerüljenek még

távolabb a többségi társadalomtól. A fejezetben többször említésre kerülő transzgenerációs öröklődés egyértelműen mutatja a prevenciós és korrekciós intézkedések szükségességét, mivel az egymásra ható rizikótényezők miatt a társadalmi mobilitás és a kitörési lehetőségek alacsonyak, a szegénység így saját magát termeli újjá, adott esetben sokszorozva az érintettek létszámát. Magyarországon jelenleg is működnek olyan programok és intézkedések, melyek ezen hátrányos helyzetű személyek többségi társadalomtól való leszakadását hivatottak ellensúlyozni, így többek között például a HEFOP², TÁMOP³, EFOP⁴, IPR⁵ és egyéb fejlesztések. A korábbi és jelenleg futó nagy sikerű programok hatása megemlítendő a dolgozat szempontjából is, azonban kutatásom során a fókusz szeretném olyan lehetséges intézkedésekre helyezni, melyek még tovább növelhetik a hátránykompenzációs törekvéseket.

Tésits és munkatársai (2020) kiemelik, hogy iskolai végzettség és munkaerőpiaci esélyek magas korrelációban állnak az élethosszig tartó tanulással vagy ún. 'life long learning' szemlélet elterjedésével a felnőttképzés, továbbképzés szempontjából. A felnőttképzésekkel kapcsolatban a szerzők említik, hogy vizsgálataik szerint a jelenleg futó képzések többsége, habár esetenként figyelembe veszi a hátrányos helyzetűek speciális szükségleteit, a területi adottságok figyelmen kívül hagyásával 'egydimenziós' számítanak, integrációs szempontból nem hatékonyak (Tésits és mtsai., 2020). A megfogalmazódó hiány a felnőttképzések és továbbképzések elérhetőségének növelésével egy lehetséges korrekciós intézkedést vetíthet előre emberi erőforrás fejlesztés szempontjából. Varga (2020) is egyetért abban, hogy a feltárt nehézségekre, több, az egyes problémaköröket komplexen érintő megoldás kidolgozására lenne szükség. Ennek megfelelően különös említést tesz az alacsony iskolai végzettség javítására, elsősorban a középfokú végzettség megszerzésére irányuló, a szakiskolai vagy a felnőttképzési tanfolyamok által biztosított szakmák kaphatnának véleménye szerint prioritást (Varga, 2020). Tésitsék (2020) kiemelik továbbá, hogy intervenciós szempontból az oktatás mellett további olyan indirekt tényezőkről is említést kell tenni, mint a munkáltatók, munkahelyi vezetők társadalmi felelőssége. Véleményük szerint a munkáltatói oldalról többek között

² Humánerőforrás-Fejlesztési Operatív Program: fő céljai a foglalkoztatás és versenyképesség növelése, az aktuális gazdasági igényeknek megfelelő képzéssel, illetve a társadalmi beilleszkedés elősegítése

³ Társadalmi Megújulás Operatív Program: fő céljai a munkaerőpiaci részvétel növelése, az emberi erőforrások minőségének javítása

⁴ Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program: fő célja a foglalkoztatás bővítésére épülő és fenntartható gazdasági növekedés, és társadalmi felzárkózás

⁵ Integrációs Pedagógiai Rendszer program: fő célja képesség-kibontakoztatás, integrációs felkészítés, és a hátrányos helyzetűek esélyegyenlőségének növelése

szemléletmódváltásra, a munkakörülmények, a kommunikáció, a munkahelyi szolgáltatások és a munkarend rugalmasabbá tételére, az információáramlás segítésére lenne szükség, illetve bizonyos a motivációs rendszerek révén befolyásolhatóvá válna az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő munkakörök munkavállalóinak elégedettsége is, ezáltal pedig növelhető lenne a munkavégzésük hatékonysága, közvetve pedig foglalkoztathatósága is (Tésits és mtsai., 2020).

4. GYERMEKVÉDELMI RENDSZERBŐL KIKERÜLŐ FIATALOK HELYZETE

A gyermekvédelmi rendszerben való elhelyezés, illetve az utógondozói ellátás a hatályos törvények szerint is kimeríti a halmozottan hátrányos helyzet kritériumait. Ezeken kívül pedig megemlítendő az a szempont is, miszerint már az állami gondoskodásba bekerülést megelőzően is hátrányokkal indulnak a gyerekek: a jellemző bekerülési okok között is megjelennek azok a körülmények, melyekről az előző fejezetben, a hátrányos helyzet gyakori velejáróiként tettem említést. Így például a fiatal és gyermekvállalásra éretlen szülők, a szülők rendezetlen életvitele, anyagi okok, betegség, bántalmazás, instabil lakhatás (Rácz, 2017). Az érintett fiatalok olyan speciális helyzetben vannak, melynél megállapítható a hátrányok folyamatos halmozódása. Amint láthatjuk, ezek a hátrányok elkezdődtek az organikus családjukban, majd kiemeléshez vezettek. Ezek hatékony kiküszöbölését és a gyermekvédelmi rendszer kitűzött céljainak elérését több olyan szerző is megkérdőjelezi, mint Rácz, aki kutatásaival (2009, 2017, 2020) strukturális hiányosságokra hívja fel a figyelmet. Miközben az érintett fiataloknak meg kell küzdeni azzal a ténnyel is, hogy nem számíthatnak biztos családi háttér megalapozta támogatásra és fejlődésre. A következő fejezetben célom a munkaerőpiacon kiemelkedő fontosságú készségek és szempontok értékelése a gyermekvédelmi szakellátásban élők és onnan kikerülők szempontjából.

4.1. MUNKAERŐPIACI INTEGRÁCIÓT VESZÉLYEZTETŐ EGYES RIZIKÓFAKTOROK

Munkaerőpiaci integrációs szempontból számos általános rizikófaktort említhetünk, mely különbséget tesz az egyének integrációja és sikeressége mértékében. Azonban a következő alfejezetben pár olyan faktorra térnék ki a teljesség igénye nélkül, melyek a gyermekvédelmi szakellátásból kikerülők esetén speciális vagy sajátos körülményekkel járnak.

Győri tanulmányában (2021) összefoglalja, hogy a volt állami gondozott felnőttek körében magasabb tendencia mutatkozik többek között az alacsonyabb iskolázottságra, a pszichiátriai betegségekre, illetve ezek okán a rosszabb munkaerőpiaci pozícióra. Ezen kívül gyakrabban kriminalizálódnak, valamint magas arányban vannak jelen körükben a romák és a deprivált miliőből jövőek, mely körülmények diszkriminációs szempontból sem elhanyagolhatóak (Győri, 2021). Tendenciaként elmondható, hogy jellemzően már a kiemelés előtti háztartásukban is hiányoztak a sikeres gazdasági, kulturális és társadalmi

tőkefelhalmozás elemei, az állami gondoskodásban élők döntő többségét a társadalom alsó tíz százalékába tartozó családokból veszik gondozásba (Dobokai, 2019). Kutatások felhívják a figyelmet arra a szempontra is, hogy a nevelkedési helyszín magas korrelációban áll az iskolázottsági mutatókkal: tehát a lakásotthonban élők tanulmányi eredményei jelentősen elmaradnak az azonos életkorú, organikus családban élő fiatalok tanulmányi eredményétől (Erdei, 2019). A sikeres tanulmányi előmenetelt gátolják többek között a gyenge iskolai eredmények és a korai iskolaelhagyás, melyek hatásai egyéni szinten a szociális készségek gyengeségében, a kötődés és elköteleződés képtelenségében, az érzelmi kiszolgáltatottságban, illetve az ezzel szorosan összefüggő korai párválasztásban, gyerekvállalásban, sietetett felnőtt státuszba kerülésben is érzékelhetők (Erdei, 2019). Erdeihez hasonlóan a korai párválasztás és gyermekvállalás veszélyeit Rácz (2012a) is hangsúlyozza, kiegészítve az önálló élet és munkába állás túl korai, személyiségükben éretlen periódusban való megkezdésével.

A gyermekvédelemben megjelenő gyakori szökések az aktív oktatási jogviszony kárára mennek, sokszor éves lemaradásokat, magas hiányzási óraszámot és lemorzsolódást eredményezhetnek (Erdei, 2019). Győri (2021) szintén felhívja a figyelmet a szökések magas arányára (2018: 18.861 regisztrált eset és 3298 érintett fiatal), melynek hatásait az iskolai részvételnél és később a munkaerőpiaci integrációnál is láthatjuk. Tanulmányi eredményeik elmaradnak a többségi társadalom átlagától, sok esetben még a családban nevelkedő, hátrányos helyzetű társaikétól is: A HÍD Programban⁶ tanulók átlaga 3.7 volt, szakgimnáziumi tanulók átlaga 2.4, végül az általános iskolásoké 1.75 volt az Erdei (2019) által vizsgált időszakban és térségekben. Kutatási eredményei szerint a szakellátásban élő fiatalok alacsony hajlandóságot mutatnak a felsőfokú tanulmányok irányába, melyet Rácz korábbi kutatása (2012a) szintén igazolt. A szerzők tapasztalatai szerint ezen fiatalok elvárásai és törekvései szerények, a szakmaszerzést jelölik meg célként (Rácz, 2012a; Erdei, 2019). Habár reprezentatív mérések nem lelhetőek fel, egyes tanulmányok szolgáltatnak számadatokkal, melyekből láthatunk tendenciákat az érintett célcsoport kimeneti körülményeiről. Így például Győri (2021) kutatási eredményei az alacsony iskolai végzettség arányát a következőképpen mérték: A volt állami gondozottak 62%-a legfeljebb

⁶ Szakképzési HÍD Program: célja a későbbi foglalkoztathatóság érdekében a szakképzésbe történő bekapcsolódás biztosítása. Munkavállalásra felkészítés a rész-szakképesítés megszerzésének lehetőségének biztosításával. A képzésben részt vevő tanulók ösztöndíjban részesülnek, törvényileg szabályozott feltételek esetén. A Szakképzési Hídprogram elvégzéséről, a záróvizsga letétele után, az iskola alapfokú végzettséget igazoló tanúsítványt, a sikeres komplex szakmai vizsgáról pedig rész-szakképesítést igazoló szakmai bizonyítványt állít ki.

a nyolc általánost végezte el, közülük minden 6. pedig még azt sem. Erdei (2019) kifejti azt is, hogy ezen fiatalok életútjában, különösen az iskolai és ezzel összefüggésben a munkaerőpiaci pályafutásában számos megszakítás, kerülő és újrakezdés látható. Véleménye szerint ezeknek a fiataloknak sajátos igényeik vannak az oktatás terén, így a mai közoktatás és az általánosabb, széles célcsoportokat lefedni kívánó programok nem érik el a kívánt hatékonyságot (Erdei, 2019), mellyel maga is rávilágít egyfajta speciális szükségletet figyelembe vevő képzés igényére, melyet az emberi erőforrás tanácsadás eszközeivel vélhetően meg lehetne valósítani. Ezt Cantwell-ék (2018) azzal egészítik ki, hogy szerintük sokkal több erőforrást kell szentelni a készségeik, a tudásuk, és a képességeik fejlesztésébe, mint az jelenleg megvalósul. A speciális igények mellett megemlítendő lehetséges eszköz a pályaaorientációs tanácsadás, mely szükségességét a később bővebben olvasható önismereti és önreflexiós mutatók is igazolnak. Farkas és munkatársai (2019) kutatásukban arról számoltak be, hogy a pályaválasztás vonatkozásában sok fiatal elhanyagolva érzi magát, nem kaptak érdemi segítséget az orientációban, mely az eleve szegényes információáramlással – továbbtanulási és szakmaszerzési tekintetben – kiegészülve nagyban megnehezítette, vagy épp ellehetetlenítette az egyéni irányultságaikkal és tehetségeikkel kompatibilis elhelyezkedést. Ez munkaerőpiaci szempontból többek között azt eredményezi, hogy az átlagosnál gyakrabban szorulnak kényszerpályára, korlátozottabb lehetőségeik vannak a szakmaválasztásban, sok esetben a munkahelyre való beilleszkedés is problémát okoz, ami a családi hozott mintákon túl visszavezethető az olyan készségek hiányára, mint a türelem, alkalmazkodás, frusztrációtűrés (Erdei, 2019). Illetve gyakrabban találkozhatnak munkahelyi előítéletekkel, mint a többségi társadalom szereplői (Erdei, 2019). Ezeken kívül további hátrányos helyzetet igazoló mutatók az utógondozottak között a megfelelő képzettség és iskolai végzettség hiánya, a meglévő végzettség hasznosítása- és aktív munkaerőpiaci részvétel terén megjelenő alacsony motiváció, a magasabb és gyors jövedelemszerzés reményében preferált alkalmi munka, illetve illegális munkavállalás (Rácz, 2012b).

Farkas és munkatársai szerint (2019) további rizikófaktor lehet még a prevenciók megoldások korlátozottsága vagy teljes hiánya, a felzárkózási, korrepetálási lehetőségek hiánya, az együttműködési nehézségek iskolával és különböző gyermekvédelmi intézményekkel, a gyakori gondozási hely váltások, melyek iskolaváltásokat és újabb kortárs közösségekhez való alkalmazkodási nehézségeket is eredményezhetnek. Ezt Győri (2021) is hangsúlyozza, mint bizonytalanságot fokozó tényező: az ellátások közötti mozgás minden második gyermeket érint, míg másik részük hazagondozásra kerül. Statisztikákból

azonban azt láthatjuk, hogy számos hazagondozott gyermek kerül rövid időn belül vissza a gyermekotthonokba (Győri, 2021). Homoki (2018) szintén kiemeli, hogy a sikeres munkaerőpiaci integráció és a reziliens személyiség összefüggésben áll a szűkebb (családi és baráti kapcsolatok) és tágabb (iskolai, szabadidős) helyi közösségek meglétével, azok elfogadó és befogadó, jövőképre, életcéljaira nézve motiváló minőségével, melyhez a szerző maga is egy interprofesszionális megközelítést javasol. Cantwell és munkatársai (2018) tapasztalatai is megegyeznek a közvetlen kapcsolatok fontosságának hangsúlyozásában, amikor az adaptációról esik szó.

Ezekén kívül megemlítenedők az elhúzódo és komplex családi problémák, a segítői háttér és érzelmi támaszok hiánya, az anyagi támogatások korlátozottsága, illetve az egyéni igények és tehetségek figyelmen kívül hagyása (Farkas és mtsai. 2019). Ezzel összhangban van Rác tanulónya (2012b) is, ahol említést tesz arról, hogy az utógondozói ellátottak többsége esetében a pályaválasztásban a való vágyak helyett gyakran a gondozási hely elvárásai dominálnak. Farkas és munkatársai (2019) szintén ezeken a pontokon dolgoznának a hátránykompenzáció céljával. Különösen nagy hangsúlyt fektettek az oktatási lemaradások különböző módszerű behozására, illetve a megfelelő pályaorientációs tanácsadásra (Farkas és mtsai. 2019). Jó gyakorlatok adaptálása mellett Homokihoz (2018) hasonlóan önkéntesek és differenciált szakemberek bevonását szorgalmaznák, melyek védőhálót és kapcsolati tőkét képezhetnének a fiatalok köré (Farkas és mtsai. 2019). Ilyen védőháló hiányában a megküzdés és egy későbbi aktív munkaerőpiaci szerep helyett kitehetetté válhatnak olyan kilátásoknak, mint a kriminalitás és az adaptív készség hiánya (Farkas és mtsai. 2019).

Győri (2021) felveti továbbá a volt állami gondozott felnőttek körében megjelenő magas arányú pszichés betegségeket. Kutatásában gyermekvédelmi múlttal rendelkező és nem rendelkező hajléktalan személyeket vizsgált, eredményei pedig kimutatták, hogy a gyermekvédelmi múlttal rendelkező felnőttek a többi hajléktalan személyhez képest is mérhetően rosszabb pszichés állapotról számoltak be (Győri, 2021). Győri (2021) szerint ennek részben oka, részben következménye lehet az állami gondozotti múlt, azonban magyarázatot ad arra, miért rosszabb ezen felnőttek helyzete a munkaerőpiaci és megélhetési viszonyok tükréből is, akár olyan hasonlóan peremre került csoportokhoz képest, mint a gyermekvédelmi múlttal nem rendelkező hajléktalan személyek. Rác (2012a, 2012b) bemutat pár további gátló tényezőt ezen fiatalok iskolai előmenetelére és későbbi munkaerőpiaci integrációjára vonatkozóan: így az alacsony önbecsülés és önbizalom, tanulmányokban tapasztalt hiányosságok pótlásának sikertelensége, a jövőbeli

tervezés és célok hiánya, követendő példaképek és referenciaszemélyek hiánya, valamint megfelelő tájékoztatás és útmutatás hiánya. A szerző is az egyéni pályaorientációban látja a megoldást első sorban, véleménye szerint ezen hátrányok kompenzálhatóak lennének megfelelő tehetséggondozással, pályaválasztásban nyújtott tanácsadással, különös tekintettel az egyéni erősségekre és érdeklődési körre (Rácz, 2012a; 2012b). Ezek után folytatja az egyenletes iskolai karrier támogatásával, a biztos jövő megalapozása iránti vágy felébresztésével, a saját cselekedetekért és önálló döntésekért való felelősségvállalás felébresztésével, illetve a jövőorientált szemlélet átadásával, különösen a munkaerőpiaci pozíciók mérlegelése tekintetében (Rácz, 2012a; 2012b).

Rácz ezeket a pontokat egy későbbi tanulmányával (2017) is alátámasztja, ahol a Magyarországi SOS Gyermekfalkák⁷ működési elvét, mint pozitív példát mutatja be. Beszámolói alapján megállapítható, hogy a siker kulcsát a kapott személyi és tárgyi feltételeknek, a szolgáltatások sokszínűségének, a lelki és anyagi támogatásnak tulajdonítja (Rácz, 2017). Kiemelte továbbá az önálló életkezdést célzó felkészítést, a továbbtanulás szorgalmazását, a támogatott otthonteremtést és lakásvásárlást, a sokszínű és minőségi szabadidős programokat – melyek fontossága Homokinál (2018) is megjelent, mint lehetséges prevenciós eszköz bevonást (Rácz, 2017). A kiterjedt kapcsolati tőke és baráti kapcsolatok építését, a partnerként való kezelést, személyes tanácsadást és saját sorsukkal kapcsolatos döntésekbe való aktív bevonást (Rácz, 2017).

Az otthonteremtés támogatása azért is kiemelkedő fontosságú, mert az állami célzott otthonteremtési támogatás összege (max. 1.909.500 Ft)⁸ és kivitelezése (éves önkormányzati költségvetési kerethez kötött) nem szolgáltat hatékony segítséget a fiatalok önálló életkezdéséhez (Győri, 2021). Azonban a következő alfejezetekben bemutatott kutatási eredmények alapján fontos látni, hogy csupán az anyagi támogatások csak egy kis részét lennének képesek ellensúlyozni a hozott hátrányoknak, mivel azok okát komplex rendszerszemléletben érdemes vizsgálni. Hajléktalansági veszélyeztető faktorként azonban mérhető különbséget tesz a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok és a családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalok között a lakhatás kérdése. Győri kutatása (2021) konkrét számadatokban bemutatta, hogy 2020-ban 7.370 fő került közvetlenül az utcára a gyermekvédelmi szakellátásból. Rávilágított, hogy az érintett fiatalok hátrányai a

⁷ Az SOS Gyermekfalkák Magyarországi Alapítványa olyan szervezet, mely többek között szakellátásnak megfelelő otthont nyújtó nevelőszülői hálózatot és ifjúsági házakat működtet. Működési elve az állami fenntartású intézményekkel azonos, különbséget a gyermek- és lakáshotthonok helyetti nevelő családoknál való elhelyezés adja.

⁸ 2021-es adatok aktualitásának megfelelően (Győri, 2021).

hajléktalanságban is tovább gyűrűznek, mely rendőrségi és egyéb hatósági ügyekben, éhezésben, kizsákmányolásban, további pszichés romlásban, alacsony és bizonytalan jövedelemben (kéregetés) nyilvánulhat meg, míg a gyermekvédelmi múlttal nem rendelkező hajléktalan személyekre inkább jellemző valamiféle jövedelemszerzési tevékenység.

Ezen hátrányokhoz hozzájárul továbbá az is, hogy a gyermekvédelem ellátásai és szolgáltatásai rendszerhibákból adódóan sok esetben sem a prevenció, sem a korrekció célkitűzéseket nem tudják megvalósítani (Rácz, 2020). Dobokai (2019) ezt kiegészíti az oktatási nézőponttal is: vizsgálatai szerint azok a pedagógusok, akik oktatás és fejlesztés során kapcsolatban állnak az érintett fiatalokkal, általában nehézségekbe ütköznek, nincsenek felkészülve a magatartási és tanulási motivációs problémákra. Dobokai kutatása (2019) során arra is választ kapott, mi gátolhatja első sorban az érintett fiatalok sikeres tanulmányi előmenetelét. A megkérdezett pedagógusok szerint a nevelő család hozzáállása, a magatartási problémák, az érzelmi biztonság hiánya és a negatív mintakövetés a fő okai a sikertelen integrációnak (Dobokai, 2019). Az érintett szakemberek felmerült felkészületlensége és információhiánya megnyithatja a lehetőséget egy esetleges, számukra szervezett továbbképzés előtt is, ugyanis elmondásuk szerint hiába vettek részt több továbbképzésen, másoddiplomás képzésen, mégsem szereztek olyan tudást, mely speciálisan az érintett célcsoport igényeit és szükségleteit fedte volna le (Dobokai, 2019). Az Oktatási Hivatal gyermek- és ifjúságvédelmi szakvizsgára felkészítő képzést ugyan kínál, de itt a képzési idő években mérhető és nagyobb anyagi vonzata is van (Dobokai, 2019).

4.2. JÖVŐORIENTÁCIÓ ÉS ÉLETÚTTERVEZÉS

A napjainkban egyre gyorsabb ütemben változó társadalmi és gazdasági viszonyok között a versenyképesség egyik legkiemelkedőbb kulcskézsége a reális és pozitív jövőkép, jövőorientáció (Kőkuti, 2015). A jövőorientáció szempontjából megemlítendő, hogy az egyén jövőre vonatkozó célkitűzései és vágyai első sorban a családi légkörben, a szülői attitűdök és nevelési stílusok révén tudnak megalapozódni, illetve hatással vannak rájuk a másodlagos szocializációs színtér és kortárskapcsolatok (Deák, 2019). A fiatalok későbbi gazdasági szerepvállaláshoz kapcsolódó attitűdje nagyban visszavezethető a szülők iskolai végzettségére, munkaerőpiaci státuszára (Erdei, 2019). A szakellátásban nevelkedő fiatalok esetén ez szintén igaz, azzal a különbséggel, hogy családi háttérük eltér a többségi társadalométól, a kiemelés halmozta hátrányos helyzet és a szegénység kultúrájával fonódik egybe. A jövőről alkotott nézeteiben ennek megfelelően a hozott társadalmi és gazdasági

nehézségek hatása tükröződik, referenciakeretük a saját korábbi életük hátrányos szociokulturális lenyomatainak tükröződése, mely általánosságban negatívan hat ki a jövőjük tervezésének minőségére (Erdei, 2019). A megfelelő jövőorientáció hiánya negatív befolyással bír a motivációra, a megküzdési vagy 'coping' képességekre, illetve a konkrét cselekvési szándékra, mely bizonytalan, negatív jövőképet idézve, a pozitív kilátások hiányát, alacsony önértékelést és ezzel párhuzamosan kimutatható elégedetlenséget eredményez (Deák, 2019). Ez később komoly kockázati tényezőt jelenthet a szerhasználat és a deviáns magatartásformák integrálásának szempontjából is, melyek köztudottan tovább lehetetlenítik az aktív gazdasági szereplővé válást (Deák, 2019). Ezzel szemben egy nemzetközi kutatás azt találta, hogy a rendszert elhagyó fiataloknak optimista elképzeléseik vannak a rendszer elhagyását és a társadalomba való önálló beilleszkedést illetően, azonban a kikerülés után több területen is nehézségeik adódnak, mely negatív hatással van a magukról alkotott képükre, ún. self-diszkrepanciához⁹ hasonló állapotot idéz elő (Häggman-Laitila et. al., 2019). Häggman-Laitila és munkatársai tanulmányukban említettek több vizsgálatot is, melyek eltérő eredményeket mutattak a fiatalok felkészültségében, illetve azt illetően, hogy az önálló élet mely területein igényelnek segítséget. A későbbiek során is látható lesz, hogy a pozitív elképzelések jelen vannak a fiatalok körében, különösen a bérigényt és a munkaerőpiaci elvárásokat illetően, azonban ezek általában nem reálisak, sokkal inkább mutatják hazai viszonylatban a naprakész piaci tudás hiányát. Ezt Deák (2019) is tovább erősíti, kutatási elemzésében ugyanis említi, hogy a jövőjükkel kapcsolatban minden megkérdezett fiatalnak volt elképzelése, azonban az ahhoz szükséges lépéseket és részcélokat már nem tudták azonosítani.

Rácz a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalokat életútjuk tekintetében Stein munkássága nyomán két fő csoportba, azon belül pedig hat alcsoportba osztotta (Rácz, 2009). A két fő csoport a *sikeresek* és a *túlélők* csoportja. Előbbi csoportba eső fiatalok iskolai előmenetele nagyrészt egyenletes, többnyire piacképes végzettséggel rendelkeznek, személyiségfejlődésük megfelelő ütemű, jövő-orientáltak és kiemelkedően fontos számukra a munkában való kiteljesedés (Rácz, 2009). Utóbbi alatt Rácz (2009) azokat a fiatalokat érti, akik többnyire piacképtelen szakmát tanultak, vagy olyan szakmai képzésben részesülnek, ami nem ad sok esélyt a munkaerőpiacra való sikeres belépésre. Alapvetően a kettőt abban hasonlítja össze, hogy mennyire sikerült a fiataloknak gyermekkoruk hátrányait leküzdeni,

⁹ Az elméletet Higgins fogalmazta meg 1989-ben. Emocionális jóllétünket az önmagunkról való tényleges vélekedés és a self-vezérlők közötti eltérés határozza meg. Ha az aktuális énünk eltér az ideális vagy elvárható énünktől, akkor csalódottságot, frusztrációt, vagy éppen szégyenkezést és szorongást élünk meg.

ebből kiindulva pedig mennyire képesek önállóan és stabilan folytatni életüket. Ezen a két fő csoporton belül 3-3 alcsoportot nevesít: A sikereseken belül a „*földön járók*”: vagy sikeres szakmák, szakmaisikerek csoportja, az „*álmolvasók*”: vagy gyermekkori álmot követők, és a „*jég hátán is megélők*”, mely neve utal a jelentésére is (Rácz, 2009). A túlélőkön belül a „*jövőtől félő, kiterjedt jelenben élő - szakképzésre összpontosítók*”, a „*jövőtől félő, kiterjedt jelenben élő – munkára összpontosítók*” és a „*Godot-ra váró, passzív résztvevők*” (Rácz, 2009). Rácz (2009) kutatásában 40 fiatalból csupán 14 tartozott a sikeresek közé, melyből következtethetjük, hogy a gyermekvédelmi rendszerben bejárt életút, illetve az ahhoz vezető tényezők jelentős további hátrányokat okoznak a fiatalok munkaerőpiaci esélyeiben.

Erdei kutatást (2019) végzett a gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok, és organikus családban felnevelkedő, hátrányos helyzetű fiatalok jövőorientációjáról. Eredményei rámutattak, hogy a kiemeléskor a család felbomlása történik, mely a jövőorientáció elemeiben a családdal összefüggő tervekben mutatkozik meg (Erdei, 2019). Erdei (2019) rávilágított arra is, hogy ilyen változáskor a gyerekek magasfokú bizonytalanságot élnek meg, különösen a gondoskodásukat illetően, melyek hatására megnő a kompenzáció igénye az anyagi, extrinzik célok felé. Ez összhangban áll Rácz (2012b) tanulmányával, ahol ő is felhívja a figyelmet a gyors és magas jövedelemszerzés igényére és az ezzel összhangban álló illegális vagy fekete munkavégzés preferálására, utalván a munkában való kiteljesedés és belső motivációs hajtóerők hiányára. Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerültek életútja jellemzően töredezett, a fiatalok múltja sok esetben feldolgozatlan, gyakran keresik identitásukat (Rácz, 2017). Nehezített érzelmi kötődéseik, beszűkült természetes támaszrendszerük tovább nehezíti a jövőbeli célok megfogalmazását, munkaerőpiaci szerepmegéléssel kapcsolatos törekvéseket, mivel a gondozási idő alatt is csak szórványosan találtak olyan felelős felnőtteket, akikhez bizalommal fordulhattak volna, illetve a kijelölt gyámmal is sokszor csupán formális kapcsolataik vannak az egyértelmű család támogatásának hiánya mellett (Rácz, 2017).

4.3. SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS ÉS ÉRTÉKRENDSZER

A munkaerőpiacon jelentkező hátrányok tekintetében fontos látni a személyiségbeli és szocializációs vonásokat is, melyek kihathatnak az önálló élet és a munkaerőpiaci szerepmegfelelés minőségére is. Értékrendszerünk biztosít egyfajta állandóságot a változó élethelyzetekben, meghatározza a személyiség reakciómódját, tevékenységeink irányát az

egyéni és a munkaértékekre vonatkozóan is, így vizsgálati fontossága kiemelendő (Sipeki, 2017).

Rácz (2012b) jellemzése szerint az érintett fiatalok személyiségfejlődése éretlen, regresszív tendenciákat mutat, illetve zömében infantilis megoldásmódok preferálása jellemzi őket az adaptív problémamegoldás helyett. Viszonyulásaik érzelmi-indulati alapon szerveződnek, frusztrációkezelésük és toleranciájuk alacsony (Rácz, 2012b). Gyukitshoz (2009) hasonlóan ő is megemlíti az interperszonális kapcsolatrendszerük belterjességét, és hozzáteszi, hogy a segítő háló igénybevételét is csak alkalmanként, közvetlen kapcsolati tőkén keresztül képesek elérni (Rácz, 2012b). Érték- és normarendszerük kiforratlan, a többségi társadalmi szocializációba nem illeszkedik, sokukra a „külső kontroll” attitűd jellemző inkább, tehát a szocializációs elemek belső integrálása nem valósult meg, külső kontroll közegek megtorlásától tartanak (Rácz, 2012b). Tanulmányában ismét megemlíti, hogy ezen fiatalok jövőképe irreális, alapvető megalapozó elemeiben hiányos (Rácz, 2012b). Deáknál (2019) szintűgy érzékeltetésre kerül az elsajátított értékkészlet kérdésessége, mely véleménye szerint kihatással van azon készségekre és motivációra, melyek hozzásegíthetik őket a megfelelő munkaerőpiaci és társadalmi integrációhoz. Prioritás listájukat vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a rendszerből kikerülő fiatalok jövőbeni vágyai között a családalapítás után a munka kap hangsúlyos helyet, így látható a motiváció megléte, azonban a már korábban említett szociokulturális körülményeik gátolják őket ezen tervek kivitelezésében (Deák, 2019). Erdei kutatásai (2019) ezzel szemben azt találták, hogy elsődleges helyen a lakhatás és az anyagi biztonság szerepel a prioritás listájukon. Habár a lakhatás Deáknál (2019) is magas prioritást élvezett, a munkavállalás és a család megelőzte azt, mely előbbi értelmezhetjük az anyagi biztonság egyik eszközeként is, így nem áll egymással teljes ellentmondásban a két tanulmány. Erdei (2019) felveti továbbá, hogy az egyéni értékorientáció mellett a realitásérzék is hiányos, melyre hatással van az önértékelés, önismeret és az önkontroll. Megállapításaiból következtethetünk a felsoroltak alacsony szintjére, mely tovább nehezítheti nem csupán a személyre szabott pályaaorientációt, de a munkaerőpiaci elvárásokhoz való alkalmazkodást is.

4.4. EGYÉNI KÉSZSÉGEK ÉS KÉPESSÉGEK

Munkaerőpiaci szempontból az egyéni képességeknek és érdeklődésnek nem megfelelő elhelyezkedés ún. inadekvát hátrányos helyzetet idézhet elő, mely pedagógiai konstrukcióról Várnagyék (2000) számoltak be először. Inadekvát hátrányos helyzet meglátásuk szerint akkor következik be, ha az adott fiatal nem saját képességeihez mérten

választ pályát, hanem általában valamilyen külső nyomásra, így pedig személyiségfejlődése nem az adottságainak megfelelő irányban alakul, erőfeszítései nem tudnak speciális képességekké formálódni (Várnagy – Várnagy, 2000). Életfolyamatainak egyik vagy másik szakaszát rossz mentálhigiénés állapot, indifferens világszemlélet, sorozatos kudarcélmények, és végül kiégés kövezi (Várnagy – Várnagy, 2000). Ennek tükrében az egyes készségeik vizsgálata az önálló élet sikeres megkezdése szempontjából kulcsfontosságú tényező.

Cantwell és munkatársai kutatása (2018) szerint a fiatalok tisztában vannak a funkcionalitáshoz elengedhetetlen készségekkel és céljuk is megtanulni őket, így például a háztartás vezetését (főzés, takarítás), a pénz menedzsmentet és az egészségkultúrát, azonban saját bevallásos alapon hiányolnak olyan speciális tudást, mint a jogok és jogosultságok ismerete, lakáskörülmények biztosítási módja, tanulási és munkalehetőségek. A munkaerőpiacról hiányzó ismereteket Erdei (2019) is alátámasztja kutatásában, ahol arról számol be, hogy a hiányzó pénz kezelési skillek és a munkaerőpiac jelenlegi állásról hiányzó reális ismeretek következtében az érintett fiatalok valóságnak nem megfelelő mértékű összeget (350.000–499.000 Ft) határoztak meg bérigénynek, mely képesítéseiknek és általuk betöltött munkaköröknek gyakran nem elérhető összegek. Győri (2021) a hajléktalanság és a gyermekvédelmi gondozás összefüggéseiből arra következtet, hogy a hatékony önálló életre való felkészítés romló tendenciát mutat az elmúlt évek során.

A reziliencia egy olyan képesség, mely elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyének alkalmazkodni tudjanak a gyors gazdasági változásokhoz. Legtöbbször azonban pont a reziliencia okoz kifejezett problémát az érintett fiataloknak: az átélt traumák, a szegénység és elhanyagoltság, a lakóhely korai elhagyása és adott esetben gyakori változtatása, a kevesebb támogatás és az állami gondozási múlt miatti megbélyegzés mind gátolhatja őket a kifejlett és reziliens személyiség kialakításában (Cantwell et al. 2018). Homoki (2018) hozzáteszi továbbá, hogy a reziliens-én sikeres kialakításával legmagasabb korrelációt mutató tényezők az önbizalom és az önismeret, melyet azonban Rácz tanulmányaiban (2012a, 2012b) az érintett fiatalok esetében hiányos vagy negatív minőségben láthatunk. A szerzők emellett sorra veszik a kockázatvállalást és a problémamegoldást, mint további kifejletlen vagy épp hiányzó skilleket (Cantwell et al. 2018). A problémáik megoldásának indulati és érzelmi alapú kezelését, a tudatos problémamegoldó készségek hiányát Rácz (2012b) is többször fejtegeti.

A munkaerőpiaci elvárásoknak való megfelelés képtelensége mellett azonban a vállalkozókedv is alacsony köreikben, általában nem is rendelkeznek olyan készségekkel,

mely saját vállalkozások elindításában segíthetnék őket (Deák, 2019). Deák (2019) ezt a gondolatát azzal a konklúzióval zárja, hogy az alapvető készségek hiányában ezek a fiatalok nem lesznek képesek önállóan belehelyezkedni a felnőtt szerepekbe, melynek szerves részét képezi a munkába állás, munkahelyen való helytállás.

Dobokai (2019) az esélyteremtésben látja a megoldást, melyen belül első sorban az információkhoz való hozzáférést és hiányzó tudásanyag elérhetővé tételét hangsúlyozza, másod sorban pedig az önismeret azon fokának elérését, ahol az egyének tudatosan kezelik és hatékonyan képesek saját versenyképességük kiaknázására, lehetőségeikhez adekvát módon viszonyulnak. Dobokai (2019) hozzáteszi, hogy fontos lenne a saját hátránykompenzációjukban és élettervezésükben való aktív részvételük szorgalmazása, melyet hiányosságként fogalmaz meg az ellátórendszerben. Ezen meglátás fontosságát látjuk beigazolódni az SOS Gyermekfalvakban gyűjtött visszajelzésekből, ahol a megkérdezett fiatalok szerint ez nagyban hozzájárult az önálló életük könnyebb megkezdésében (Rácz, 2017).

Erdei (2019) vizsgálata kimutatta, hogy a gyermekvédelmi gondoskodási múlttal rendelkező fiatalok a családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalokhoz képest kevésbé tartják szükségesnek az önismereti és az együttműködési készségeket. Értékszemléletükben fontosabbnak látszottak a konkrét gyakorlati ismeretek, mint a soft-skilllek, melyeket Cantwell-ék vizsgálati eredményeiben (2018) is leképeződni láthattunk (Erdei, 2019). A szerző kiemelte továbbá, hogy az érintett fiatalok a sikeresség ok-okozati összefüggések tekintetében torzult nézőponttal rendelkeznek: inkább maguktól kívülálló okokhoz társítják és a már Rácznál (2012b) is megjelent alacsony frusztrációtűrésük következtében könnyebben is adják fel az adott tevékenységet, ha problémákba ütköznek (Erdei, 2019).

További SOS Gyermekfalvakban végzett vizsgálatok szintén tükrözik Rácz (2017) megállapításait, hogy az innen kikerült fiatalok nagy hasznát vették a munkaerőpiaci helyzettel, álláskereséssel, lakhatással kapcsolatos információknak, az önálló életkezdés és önellátás szakszerű támogatásának (bevásárlás, pénzkezelés), illetve a pályaválasztásban nyújtott támogatásnak (lehetőségek ismertetése), ehhez kapcsolódóan pedig a tehetséggondozásnak (Bihari és mtsai. 2016). A megkérdezett fiatalok általi hangsúlyozás tovább igazolja kulcsfontosságú készségek és ismeretek hiányát az állami fenntartású szakellátási intézményekből, és láttatja az önálló életkezdéshez és sikeres munkaerőpiaci integrációhoz való el nem hanyagolható szerepüket. Homoki (2018) további jó

gyakorlatként említi a KÁSZPEM¹⁰ módszert, mely alappilléreiként megjelenik a bizalomkép, az interperszonális kapcsolatok, a normák és vezérfonalak, a traumafeldolgozás, a kiszolgáltatottságérzet kezelése, az önrendelkezés, illetve a teljesítményhez való viszony és jövőkép. Másik lehetséges jó gyakorlatként hozza fel a Mindenhol Otthon Közhasznú Alapítvány¹¹ munkáját, akik célja, hogy a gyermekeket és fiatalokat a szocializáció során célzottan támogassák az énkép formálásában, önfogadás és reális önértékelés kialakításában, a társadalmi értékek átadásán keresztül a hatékony önérvényesítés megalapozásában, továbbá fejleszti szociális érzékenységüket, empátiájukat és toleranciájukat (Homoki, 2018). Az alapítvány szakemberei szintén ezen soft-skillekben látják a sikeres felnőtté válás és társadalmi, gazdasági szerepvállalás lehetőségét. Az említett jó gyakorlatokon keresztül láthatjuk, hogy a fentebb hivatkozott szerzők tanulmányai olyan hiányosságokról számolnak be, melyek elengedhetetlen szerepet töltenek be az életünkben, nélkülük pedig képtelenek lennénk a megfelelő munkaerőpiaci önpozicionálásra.

4.5. EMBERI ERŐFORRÁS FEJLESZTÉS

Az érintett fiatal felnőttek fejlesztését, mint lehetséges emberi erőforrás maximalizálási intézkedést több szempont is indokolja: A már korábban felsorolt rizikófaktorok, a társadalmi kirekesztettség, a gazdasági, kulturális, és szociális tőke hiánya, és az ezzel szorosan összhangban lévő bizonytalan munkaerőpiaci státusz mind olyan hátrányokat okoznak a gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok számára, melyek önálló leküzdésére sokszor képtelenné válnak, így az oktatás és fejlesztés a mobilitásuk záloga lehet (Dobokai, 2019). Ezt többek között Erdei (2019) is hangsúlyozza, ahol a tanulást a kitörés és a munkaerőpiacra történő belépés legfőbb eszközeként azonosítja. Dobokai (2019) nyomatékosítja továbbá az oktatás és folyamatos fejlődés transzmissziós szerepét az egyén és a társadalom között, és az oktatást olyan hosszútávú beruházásként tartja számon, mely nem csupán az egyén életútját, de a társadalom sikerességét és integrációs esélyeit is befolyásolja. Tanulmányában idézi, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerülő fiatal felnőttek többek között olyan kihívások elé nézhetnek, mint a nem megfelelő nyelvi kultúra,

¹⁰ KÁSZPEM® módszer (Kothencz-féle ÁGOTA® Szenzitív Pedagógikoterápiás Módszer) hazánkban az első egységes pedagógiai rendszer, amely kimondottan a családból kiemelt, nevelőotthonokban és nevelőszülőknél élő gyermekeknek nyújt segítséget.

¹¹ Az alapítvány célja, hogy olyan gyakorlati ötleteket, módszertani támaszokat adjon a pedagógusoknak, illetve szülőknél, amelyek alkalmazásával hidat építhetnek a gyerek és a felnőtt világ között. Mottója: „Nem a 18. életév betöltése tesz képessé egy gyermeket a sikeres felnőtté válásra, hanem épp az előző 18 évben elsajátított készségek és ismeretek.”

az agresszivitás, a passzivitás, negatív énkép és önbizalom hiánya, melyekre egyéni fejlesztést javasol (Dobokai, 2019). Dobokai (2019) kiemeli ezen felül azt is, hogy az információkhoz, javakhoz egyenlőtlenül hozzáférő, esélyeikkel élni képtelen társadalmi rétegeket szükséges felkarolni, pedagógiai kompetenciafejlesztésre, szakmaközi összefogásra és koordinált együttműködésre lenne szükség az oktatás és a munkaerőpiac képviselői között.

Az előző fejezetekben sorra vett tanulmányok az érintett célcsoport tükrében mind a gyermekvédelmi, mind az oktatási oldalon strukturális hiányosságokra, a megfogalmazódó szükségletek lefedetlenségére hívják fel a figyelmet. Munkaerőpiaci oldalról is jelentkeznek olyan hátrányok, mint a diszkrimináció, vagy az illegális foglalkoztatás. A szerzők több ponton is felhívták a figyelmet az érintett célcsoport speciális szükségleteire, munkaerőpiacra kapcsolatos ismeretek és hatékony pályaorientáció hiányosságaira, melyek a felnőttképzés és a tanácsadás eszközeivel lefedhetőek lennének.

Az említett célcsoport hátrányaival Fedor és Lácza (2021) szerint azért is kiemelkedő fontosságú foglalkozni, mert figyelmen kívül hagyásuk esetén olyan munkaerőpiacról kiszoruló egyének tömege nőhet fel, akik a munkavállaláshoz, hatékony piaci integrációhoz szükséges alapkompetenciákat sem tudják elsajátítani. Véleményük szerint ennek felelősségét nem lehet kizárólag a gondozási helyre és a családra hárítani, hiszen az idáig bemutatott körülmények transzgenerációs öröklődése okán egyértelművé válik, hogy intervenció nélkül ők nem fognak tudni magukon és gyermekeiken segíteni (Fedor – Lácza, 2021). Így emberi erőforrás tanácsadói szektor szempontjából elengedhetetlen olyan eszközökkel előállni, melyek segítségül szolgálhatnak ezen fiatalok hatékony társadalmi és munkaerőpiaci szereplővé válásában.

5. A KUTATÁS EMPIRIKUS SZAKASZÁNAK BEMUTATÁSA

5.1. A KUTATÁS MÓDSZERE

A kutatás módszere kvalitatív, félig struktúrált interjú, melyhez a toborzás személyes és szakmai kapcsolati hálózaton keresztül történt, azaz kényelmi mintavételi stratégiát alkalmazva, hólabda módszerrel párosítva. A kutatás alapsokasága azon szakemberek, melyek közvetlenül vagy közvetetten a hátrányos helyzetű rétegek munkaerőpiaci esélyeivel és/vagy a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyerekekkel, fiatalokkal foglalkoznak. Menete a következőképpen zajlott: A szakirodalom elemzése után a kutatási kérdések vizsgálatára alkalmas mérőeszközökkel (személyes interjú protokoll) került lebonyolításra a vizsgálat. A félig struktúrált interjúk személyes részvétellel, a vizsgálatban résztvevőkkel előre egyeztetett helyszínen és időpontban készültek. Az interjú előtt a résztvevők tájékoztatva lettek a kutatás céljáról, adataik felhasználásáról, majd a Hozzájárulás adatkezeléshez c. dokumentum aláírása után (elektronikus vagy személyes aláírás) megkezdődött az adatfelvétel. Beazonosításra alkalmas, személyes adatok tárolására nem került sor, az interjúkról azonban hangfelvétel készült, melynek készültéről az interjúalanyok tájékoztatva lettek, hozzá beleegyezésüket adták. A kutatáshoz szükséges etikai kérelmet az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Kutatásetikai Bizottsága hagyta jóvá 2022. július 11-én. Az engedély érvényessége 2022. július 15. és 2022 október 31. között élt. Az engedély száma 2022/330.

A vizsgálat fókuszában a gyermekvédelmi szakellátásból 18. életévük betöltése okán kikerülő fiatalok, illetve azon fiatalok álltak, akik 18. életévüket betöltötték ugyan, de utógondozói ellátás keretein belül, munkaviszony vagy tanulói jogviszony révén a gondoskodásuk folytatódhatott. Azonban volt pár kérdés, mely a munkaerőpiaci esélyek komplex vizsgálatának érdekében visszautalt ezen fiatalok közoktatásban eltöltött éveire. Ez továbbra is tartotta viszont a fókusz a gyermekvédelmi szakellátást követő esélyeken. Az érintett célcsoport helyzetének vizsgálata a velük foglalkozó, megkérdezett szakemberek perspektívájából került felmérésre, melynek oka a könnyebb elérhetőség volt, illetve a tudatos szakmai rálátás és reflexió feltérképezése. Kutatásomban azt szerettem volna vizsgálni, tanulmányaik és tapasztalataik tükrében hogyan ítélik meg a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok életútját, munkaerőpiaci esélyeit. Habár ennek következtében a kutatás empirikus részében perspektíaváltás történik, a dolgozat fókuszában továbbra is az érintett fiatalok körülményei és esélyei állnak. A probléma vizsgálatakor több perspektívából és szakmai szempontból is megismerhető az érintett célcsoport helyzete.

Jelen dolgozat szempontjából választásom a velük közvetlenül és közvetetten foglalkozó szakmai nézőpontok fókuszára esett, azonban a kutatás esetleges kiterjesztése érdekében javasolt lehet a fiatalok közvetlen felkeresése, saját szemszögének vizsgálata.

A mintába végül 12 személy került, akik mindennapi munkájukban a gyermekvédelem és szociális szféra képviselői és/vagy napi kapcsolatban állnak a dolgozat szempontjából érintett fiatalokkal. Terv szerint mindösszesen 37 kérdésből állt, mely az interjúk során sem bővült, az elképzelt kereteket tartotta. A kérdések olyan színterekre vonatkoztak, melyek közvetlenül befolyásolják a munkaerőpiaci helyzetet. Az interjúkérdéseket négy blokkra osztottam: demográfiai blokk, az érintett fiatalok szocioökonómiai státuszát vizsgáló blokk, a COVID-19 pandémia hatásait vizsgáló blokk és korrekciós blokk. A demográfiai blokkban a szakterületükre kérdeztem rá, illetve a legmagasabb iskolai végzettségükre, mely a szakmai rálátásukat igazolta számomra. A második blokkban a következő dimenziókhoz kapcsolódtak kérdések: iskolai előmenetel, iskolai végzettség, munkaerőpiaci esélyek, munkaerőpiaci integráció, foglalkoztatottság mértéke és minősége, társadalmi mobilitás. A pandémiához kapcsolódóan hangzottak el kérdések az online oktatás és a munkaerőpiaci korlátozások tükrében. Végül a negyedik blokk a lehetséges korrekciós intézkedéseket hivatott felmérni az interjúalanyok szakmai meglátásai és az emberi erőforrás tanácsadás eszközei alapján. Célja, hogy a kérdéseken keresztül vizsgálja, milyen szerepünk lehet a munkaerőpiaci helyzet javításában, így az említett társadalmi réteg munkaerőpiaci bevonásával növelni az emberi erőforrás kihasználtságát Magyarországon. Fő fókuszában a pályaaorientáció és a speciális igényekre épülő lehetséges felnőttképzések kaptak helyet, de nyílt kérdésekkel tovább támogatta az interjúalanyokat az egyéb lehetséges módszerek kifejtésében és ötletelésben. Illetve kérdéseim során figyelmet szenteltem annak, hogy mennyiben egyeznek az általuk megtapasztaltak a hazai szakirodalom által festett képpel.

A szakirodalmi áttekintés mentén a kutatási kérdések a következőképpen alakultak:

SZERZŐK	MEGÁLLAPÍTÁS	KUTATÁSI KÉRDÉS
Rác, 2017 Rác, 2009	Az érintett fiatalokról elmondható, hogy állami gondoskodásba kerülésüket megelőzően is hátrányokkal indulnak a: Így például a fiatal és gyermekvállalásra	Az említett komplex rizikófaktorok tükrében, továbbá a megkérdezett szakértők beszámolóí szerint milyen tekintetben nehezített azon fiatalok

	éretlen szülők, a szülők rendezetlen életvitele, anyagi okok, betegség, bántalmazás, instabil lakhatás. Rác az érintett fiatalok sikerességi esélyeit abban méri, hogy mennyire sikerült a fiataloknak gyermekkoruk hátrányait leküzdeni, ebből kiindulva pedig mennyire képesek önállóan és stabilan folytatni életüket.	munkaerőpiaci sikeressége, akik a hazai gyermekvédelmi szakellátások valamelyikéből nagykorúságuk betöltése okán kerültek ki?
Dávid és mtsai., 2021 Fedor – Lácay, 2021	Dávid és mtsai. kutatásuk során több olyan esettel is találkoztak, elsősorban a többgyermekes családoknál, ahol a pandémia ideje alatt a gyermekfelügyelet és az otthoni oktatás nem volt számukra kivitelezhető, ez pedig sűrűn vezetett valamelyik szülő felmondásához vagy elbocsátásához. Az egyedül nevelő szülők különös hatványozottságról számoltak be, több esetben megoldhatatlannak, jelentős krízisnek élték meg a problémát.	A megkérdezett szakemberek szerint súlyosabban érintik-e a válságok a gyermekvédelmi szakellátások valamelyikében élő, illetve onnan nagykorúságuk betöltése okán kikerült fiatalokat oktatási és munkaerőpiaci tekintetben, különös tekintettel a COVID-19 pandémia okozta következményekre.

	Fedor és Lácza tanulmányukban (2021) említést tesznek az érintett személyek szociokulturális viszonyainak romlására, munkaerőpiaci problémáikra, szegénységükre és a társadalmi kirekesztődésükre mélyítő hatással lévő pandémiára.	
Győri, 2021 Dobokai, 2019	Győri tanulmányában (2021) összefoglalja, hogy a volt állami gondozott felnőttek körében magasabb tendencia mutatkozik többek között az alacsonyabb iskolázottságra, a pszichiátriai betegségekre, illetve ezek okán a rosszabb munkaerőpiaci pozícióra. Dobokai tanulmányában (2019) kiemeli, hogy az információkhoz, javakhoz egyenlőtlenül hozzáférő, esélyeikkel élni képtelen társadalmi rétegeket szükséges felkarolni, pedagógiai	A szakdolgozat elméleti és empirikus részében felsorolásra kerülő hátrányokat hogyan lehet az emberi erőforrás fejlesztés bizonyos eszközeivel hatékonyan kompenzálni, a szakértői vélekedések szerint?

	kompetenciafejlesztésre, szakmaközi összefogásra és koordinált együttműködésre lenne szükség az oktatás és a munkaerőpiac képviselői között.	
--	--	--

A három kutatási kérdés tehát:

- A Rác (2009, 2017) által említett kutatásokra alapozva az első kutatási kérdésem arra vonatkozott, hogy az említett komplex rizikófaktorok tükrében **milyen tekintetben nehezített azon fiatalok munkaerőpiaci sikeressége**, akik a hazai gyermekvédelmi szakellátások valamelyikéből nagykorúságuk betöltése okán kerültek ki?
- A második kutatási kérdés Dávid és munkatársai kutatásai (2021), illetve Fedor és Lácza (2021) tanulmánya alapján az volt, miszerint **súlyosabban érintik-e a válságok** a gyermekvédelmi szakellátások valamelyikében élő, illetve onnan nagykorúságuk betöltése okán kikerült fiatalokat oktatási és munkaerőpiaci tekintetben, különös tekintettel a **COVID-19 pandémia okozta következményekre**.
- Végül pedig azt vizsgálom, hogy a szakdolgozat elméleti és empirikus részében felsorolásra kerülő **hátrányokat hogyan lehet az emberi erőforrás fejlesztés bizonyos eszközeivel hatékonyan kompenzálni?**

Az interjúk feldolgozásához, az eredmények összegzéséhez és a kutatási kérdésekre való reflektáláshoz a tartalomelemzés módszerét alkalmaztam. Az interjúalanyok válaszainak tartalmát alkategóriákra bontottam, manifest tartalom (kimondott kifejezések, szókapcsolatok), illetve látens tartalom (utalások, sejtetések) mentén. Ezen alkategóriákat, illetve előfordulási gyakoriságukat használtam elemzési szempontnak, mikor az interjú kérdésekre érkezett válaszokat vizsgáltam. Ennek segítségével a kapott szövegadatokból, olyan következtetéseket vonhattam le, amelyek – a nyílt közlemények mellett – a válaszok

szerkezetéből, az elemek együttes előfordulásából és visszatérő sajátosságaiból voltak kiolvashatóak.

5.2. VIZSGÁLAT KORLÁTAI ÉS ÉRTELMEZÉSI KERETE

A vizsgálat célja a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci helyzetének felmérése volt, melyet a könnyebb elérhetőség és a szakmai reflexiók szempontjából a velük foglalkozó szakemberek perspektívájából végeztem. Újszerűsége a célcsoport körülményeinek munkaerőpiaci fókuszú vizsgálatában, illetve emberi erőforrásfejlesztési javaslataiban rejlik. Azonban fontos kiemelni, hogy az alkalmazott perspektívának és a minta nagyságának okán a vizsgálatot nem lehet reprezentatív értelemben tekinteni. Kutatásmódszertani szerepe egyrészt tehát, hogy a gyűjtött adatok és vizsgálati módszerek egyfajta 'pilot'-ként szolgálhassanak esetleges nagyobb volumenű kutatásokhoz, bemutassák az igényt a további vizsgálatokra, vizsgálati kiterjesztésre. Az egyik ilyen kiterjesztési pont lehetne egy kliensoldali vizsgálat, mely az érintett fiatalok helyzetét mérhetné fel saját nézőpontjukból. Érdekes lenne megvizsgálni az énképüket, jövőbeli terveiket, tényleges gyakorlati tudásukat, illetve, hogy mit hiányolnak ők személy szerint a sikeres munkaerőpiaci integrációt illetően. Ezeket akár akkreditált kérdőívekkel (pl.: Tennessee énkép skála), illetve kvalitatív kutatási módszerekkel együttesen lehetne érdemes vizsgálni. Illetve másrészt fontos kiemelni azt is, hogy a vizsgált módszerek tekintetében a cél egy tervezet iránti igény, illetve annak felmérése volt, hogy a megkérdezett szakértők hogyan gondolkodnak a lehetséges szakmai elmozdulásokról, gondolatmenetük szakmai háttérükre tekintettel miként vélekedik a felmerülő lokális, illetve rendszerszintű igényekről. Amennyiben esetleges képzések és fejlesztések megvalósulására idővel sor kerülhetne, érdemes lehetne végezni longitudinális vizsgálatokat, melyeken keresztül mérhető lenne ezen programok hatékonysága a gyakorlatban. Jelen dolgozat esetén csupán feltételezésekbe bocsátkozhatunk a szakirodalom által nevezett hiányosságok és az interjúalanyok szakértői meglátásinak tükrében. Azonban amennyiben ilyen program megszervezésének tervezésére kerülne sor, mindenképpen érdemes lenne további, kiterjesztett vizsgálatok elvégzése is. Mindezek tükrében tehát egy lehetséges, átfogó felmérésnek érdemes lenne kiterjednie az elérhető adatok elemzésére: így akár korábbi kutatási adatok másodelemzése, tanulói eredményesség mérések, kapcsolódó fejlesztési beavatkozások hatásmutatói, releváns KSH adatok, a kapcsolódó fejlesztések, szakpolitikák áttekintése, valamint az érintettektől a korábban már említett módon gyűjtött kvalitatív és kvantitatív adatok elemzésére.

5.3. EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

5.3.1. Demográfiai blokk

A megkérdezettek iskolai végzettsége és szakterülete.

A demográfiai blokkban feltett kérdések szerint az interjúalanyok legmagasabb iskolai végzettsége minden esetben felsőfokú tanulmányok voltak, ezen belül is döntő többségben (8 fő) alapszakos szociális munkás diploma, kettejüknek volt ennél magasabb mesterszakos diplomája, további kettejüknek PhD doktori címe, illetve szintén két főnek volt valamilyen kiegészítő végzettsége a diplomája mellett. Szakterületüket és jelenlegi munkájukat tekintve relatív többségbe (6 fő) került a szociális vagy gyermekvédelmi alapellátás, egyenlő arányban utána a gyermekvédelmi szakellátás és alapítványi/civil szféra. Az interjúalanyok a dolgozat témájához többek között olyan releváns alapítványoktól is kerültek ki, mint az SOS Gyermekfalvak, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Gyermekhíd Alapítvány¹², továbbá sikerült interjút készíteni munkaerőpiaci tanácsadóval is, aki célzott programokkal segíti az érintett fiatalok pályaeorientációját.

5.3.2. Az érintett fiatalok szocioökonómiai státusza

A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk betöltése okán kikerült fiatalok (a következőkben érintett fiatalok) iskolai előmenetele.

A gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci esélyeinek feltérképezéséhez először az oktatási dimenziót vizsgáltam. Erre vonatkozóan elmondható, hogy a megkérdezett interjúalanyok ezen fiatalok iskolaelőmenetelét összességében negatívan értékelték. Előrejutás szempontjából többször került említésre a magas lemorzsolódási arány, különösen a tankötelezettségi kor elérését követő iskolaelhagyás, illetve a gyakori iskolaváltások okozta szakadozott előmenetel. Hasonló arányban említették a tanulmányaik minőségének romlását, így különösen a lemaradásokat, alacsony érdemjegyeket, és ezek okozta gyakori évisméltléseket, illetve a versenyképes tudás hiányát. Négyen vetették fel a bejárasi hajlandóság szempontjából fontos magas hiányzási arányt, csavargásokat és szökéseket. Továbbá felmerültek olyan rizikófaktorok, mint az esetleges kriminalizáció, függőségek vagy rendőrségi ügyek, az anyagi okokból választott tanulás

¹² Célunk olyan minőségi kapcsolatok létrehozása és gondozása, amely garantálja a gyermekotthonban nevelkedő gyerekek számára a fejlődés lehetőségét, megtartó közeget teremtve problémáik feldolgozására és képességeik feltárására. Működtetője a Career Guide programnak.

helyetti munka preferálás, illetve a szakellátási forma, mely sokszor előjött még a kutatás során. Ezen tendenciák a későbbi, munkaerőpiachoz szorosabban kapcsolódó kérdéseknél is visszatérni látszanak, így feltételezhetjük, hogy korrelációban állnak a munkához való hozzáállással, a munkaerőpiacon elégtelen integráció tükrözi a szakadozott tanulmányi előmenetelt.

„A[z iskolai] tanulás már egész korántól kezdve nehézséget okoz nekik. A frusztráció miatt ilyenkor várják a végét a tankötelezettségnek, azt hiszik, dolgozni könnyebb lesz.”

Az iskolai előmenetel alakulásának oksági meghatározói.

Ok-okozati szempontból megközelítőleg azonos arányban kerültek említésre a megkérdezett szakemberek által tapasztalt oktatási és gyermekvédelmi rendszerben tapasztalt hiányosságok, közvetlen környezeti és szocializációs, valamint személyiségbeli okok, mely jól mutatja a vizsgált probléma komplexitását, számos terület egymásra hatását. Rendszerbeli hiányosságok szempontjából kiemelték többek között a kudarcos tanulási utakat, helyzeteket, a tanulási motiváció drasztikus lecsökkenését, a kompetenciák differenciált fejlesztésének alacsony szintjét, az egyéni tanulási utak nyomon követésének gyakori hiányát, bizonyos olyan oktatási intézmények felkészületlenségét és szegregáló hatását, akik ezek ellensúlyozására szakmailag nem, vagy nem elég felkészültek, illetve itt is ismét felmerült az interjúalanyok által alacsonynak ítélt tankötelezettségi korhatár. Hiányolták továbbá az intézményesített tudatos segítő folyamatot és a következmény megéléseket, mint lehetséges védőfaktorokat. Egyes felsorolt problémákat az oktatás és a szociális szféra területén dolgozó szakemberek munkaerőpiaci válságának következményeként definiáltak: így például az állami szférában gyakorta jelentkező alulfizettség, erőforrás és munkaerőhiány, magasfokú fluktuáció és kiégés, mint leggyakrabban említett problémák. Környezeti és szocializációs okok között megjelentek a kiemelés előtti esetlegesen – a szülő családból és az állami gondoskodásból – hiányzó stabil keretrendszerek, a hozott és halmozódó traumák feldolgozatlansága, a kontrollvesztés és bizalomvesztés. Fontos hatásnak ítélték a referenciaszemélyek és megtartó közösségek hiányát, a természetes támaszrendszer beszűkültségét, a család támogató ereje generálta motiváció elmaradását, a hozott negatív mintákat és szocializációs diszfunkciókat, illetve a kiegyensúlyozott közeg hiányát.

„A tanulási motiváció jelentős részét egy organikus családban az intim szeretetkapcsolat adja. 'Azért tanulok, mert szeretnék örömet okozni a szüleimnek, vagy elkerülni a büntetést.'

A motiváció sokszor ebben a térben születik. Ez a szakellátásból hiányzik. [...] Itt semminek nincs következménye. Ha lennének következmény megéléseik, akkor itt is megalapozható lenne a motiváció, de ez általában hiányzik.”

Sokszor visszatérő különbséget tesz az ellátási forma: az interjúalanyok szerint a gyermekotthonokban a legrosszabbak ezek a dimenziók, míg a lakásotthonokban valamivel jobbak, a nevelőszülői hálózatban azonban szignifikánsabb különbség mutatkozik, melyekben az organikus családra nagyban hasonlító módon elégülnek ki a fenti hiányosságok. Ezt első sorban azzal hozták összefüggésbe, hogy milyen arányban vannak jelen a gyerekek a nevelést végző szakemberekhez képest, mennyire tud megvalósulni az egyéni figyelem.

„Nevelőszülőnél, korábbi bekerülés esetén kiegyensúlyozottabb az iskolai előmenetel útja. A tanulásnak itt értéke van, magasabb fokú tervezési folyamat van jelen. A képességei és az érdeklődése figyelembe van véve.”

Habár az okok széles skálája felhívhatja a figyelmet a problémák komplexitására, mégis az egyéni okok azok, amik a kutatás szempontjából az egyik legnagyobb jelző értéként számítanak, hiszen bemutatják, milyen egyéni fejlesztési pontok iránti igény merülhet fel individuális szinten, melyek a már megvalósult hátránykompenzációs programok mintájára akár szocializációs és intézményi szintű eléréssel is megvalósíthatóak lehetnének. Ilyen egyéni vagy személyiségbeli okok voltak a következők is: a már említett alacsony motiváció és nehezen ösztönözhetőség, a magatartásbeli problémákkal karöltve járó alacsony feszültség- és konfrontációtűrés, az ún. 'coping' mechanizmusok hiánya, hiányzó jövőperspektívák és kizárólagos jelenorientáltság. Helyet kapott itt továbbá az instabil mentális állapot, értékrendszeri torzulás, a kommunikációs nehézségek, és az alacsonyfokú felelősségérzet.

„A saját maguk életéért vállalt felelősség nagyon alacsony, hospitalizálja a rendszer is őket. Megtanulják, hogy 'nem kell felelősséget vállalnom azért, hogy mindenem meglegyen'.”

Az érintett fiatalok iskolai végzettsége.

Az interjúalanyok egybehangzóan megerősítették, hogy iskolai végzettség tekintetében a leggyakoribb a nyolc általános vagy annál kevesebb osztály elvégzése, utána következik a valamilyen szakma megszerzése, azonban érettségig, esetleg felsőfokú tanulmányokig elenyészően kevés fiatal jut el. Hárman is említettek általuk ismert, rendszerből való

kikerülés után diplomát szerzett fiatalokat, de hangsúlyozták, hogy ez arányában rettentő ritka, elmondásuk szerint ők 4-5%-ra becsülnék a számukat. Erre vonatkozó reprezentatív vizsgálatok, statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, de a megkérdezettek tapasztalatai teljes összhangban voltak egymással.

„Nagyon kevés az érettségi, és nagyon kevés az utógondozott, felsőoktatás. Az összesből kb. 5% jut el eddig.”

„[...] Főiskola, egyetem nagyon kevésnek. Talán kettőnek az ötvenből.”

„Nálunk a másik csoportban például már senki nem jár be az iskolába, pedig még tankötelesek is ráadásul. Nem tudom, hányadik osztálynál maradhattak le, de ha egy 12 éves évek óta nem jár be, egyértelmű, hogy a nyolc osztály sem lesz meg neki. És nem tudunk mit csinálni, erre nincs szankció.”

Az érintett fiatalok igényei oktatási tekintetben.

A következőkben arról kérdeztem őket, szakmai meglátásuk szerint milyen oktatási szükségleteik vannak ezeknek a fiataloknak. Itt első sorban arra voltam kíváncsi, a felsorolt szükségletekre mennyire lehetne fejlesztő képzéseket építeni emberi erőforrás szempontból, illetve személyes és szakmai tapasztalataik alapján milyen területeket említenek, melyeket oktatási-nevelési szempontból ellensúlyozni lehetne. Itt első sorban olyan válaszok érkeztek, melyek az oktatási-képzési rendszer esetleges reformjára, módszertani újításokra vonatkoztak. Ez után a legtöbbször annak lehetősége merült fel, hogy egy interprofesszionális együttműködés keretein belül különböző szakembereket vonjanak be az oktatási folyamatba, végül pedig a lehetséges fejlesztési pontok. Az interjúalanyok válaszai által felmerültek egyes, az oktatási rendszer jelenlegi működését illető igények, mint a tankötelezettségi határ visszaemelésre a 18. életévre, differenciált követelményrendszer, kisebb fős osztályok, jól integrált csoportmunka eszközök, inklúzió és diverzitás központú szemléletváltás, magasfokú empátia és figyelem, elfogadás és támogató attitűd, rugalmasság és társadalmi érzékenységre nevelés. Ezekkel a meglátásokkal kapcsolatban azonban fontos kiemelni, hogy a megkérdezett interjúalanyok csupán szociális és gyermekvédelmi tapasztalataik tükréből említettek meglátásokat, nem az oktatáspolitikai képviselői, így valószínűsíthetően nincsenek tisztában az elmúlt évek oktatási rendszert érintő hátránykompenzációs programjainak javaslatával és

eredményeivel, illetve az oktatási módszertanok tapasztalatai sem sajátkezü intézményi gyakorlatból erednek.

„Az egész iskolarendszert újra kellene gondolni, kisebb fős osztályok, szemléletváltás, az elavult nevelési módszereket le kéne cserélni, inklúzió, diverzitás, személyre szabottság, pedagógusok képzése a témában.”

Felmerült még a duális képzésbe illeszkedő megvalósítás és az ösztöndíj, mint motiváló eszköz. A kereset, mint anyagi biztonság megélésének eszköze többször is felmerült az interjúk során. Említették továbbá, hogy az oktatás területén megjelenő munkaerőpiaci problémák, különösen az erős fluktuáció szintén kevés kapacitást hagy a szükségletek lefedésére. Interprofesszionális együttműködésre pszichológusokat, gyógy- és egyéb fejlesztőpedagógusokat, különböző mentorokat és pályaorientációs tanácsadókat hívnának egy komplex szolgáltatási csomag nyújtásához. Továbbá kiemelték olyan tartalmi pontokat, melyeket intézményesített tekintetében tapasztalataik szerint hiányosságként merültek fel: egyéni erősségek és gyengeségek, önismeret és önreflexió, ismeretek az életben való önálló boldoguláshoz, versenyképes szakképesítés, önálló érdekképviselés, bántalmazás és kihasználás jeleinek felismerése. Előjöttek bizonyos további soft-skilllek, mint kreativitás, kommunikációs készség, problémamegoldás, tervezés, alkotás, illetve személyiségfejlesztés.

„Stabilabb háttérrel biztosítani nekik, felkészíteni őket a valódi életre, hiszen ez otthon nem tud megtörténni nekik. Az érdekeik belátása fontos lenne, vegye észre, ha bántalmazták, gondolkozzon hosszú távon, tervezze a jövőjét stb.”

Ezen igények jelenlegi lefedettsége.

Azzal kapcsolatban, hogy ezek a szükségletek jelenleg mennyire vannak lefedve, nagyrészt negatív minőségű válasz született. Ezen kívül volt, aki úgy vélte, részben le vannak fedve, ezek azonban nem intézményesített, sokkal inkább alkalmi jelleggel valósulnak meg, nagyban függenek az adott oktatási vagy gyermekvédelmi intézménytől. A fluktuáció és a kapacitáshiány itt is elhangzott, mint egy kiemelkedő oki tényező.

„Egyszerűen a pedagógusok is annyira le vannak terhelve. Alulfizetettek, munkaerőhiány van... Mikor a földrajztanár tartja a matekot és mellette három másik osztályban is ügyel, hogy lenne kapacitása a munkája pedagógiai-nevelési oldalára?”

Hatékony szükséglet lefedésre utaló válasz nem született. Felmerült alternatívaként az ún. „belső iskolák”, azaz gondozási helyen belüli, szegregált oktatási intézmények hatékonysága, azonban az iskola, mint másodlagos szocializációs színtér szerepköréből adódóan ez hamar elvetésre is került.

„A belső iskola kérdésköre mindig előjött, de ez nem jó, mert a szegregáció melegágya, rejtett munkanélküliséghez vezet, hiszen tudást nem kapnak, és a fontos kapcsolati tőke is teljesen elmarad. Az integrált oktatás jobb nekik, a mobilitást segítheti, hogy ne maradjon ugyanabban a társas közegben.”

Az érintett fiatalok munkaerőpiaci esélyei.

Munkaerőpiaci esélyek szempontjából született a válaszok között enyhe inkonzisztencia. Nagyrészt itt is elmondható, hogy a fiatalok munkaerőpiaci esélyeit negatívnak ítélik, azonban született két válasz, mely szerint elhelyezkedési esélyek szempontjából ezek a fiatalok sem maradnak le a többségi társadalomtól. Véleményük szerint a munkaerő iránti kereslet és az egyes területeken kialakuló munkaerőhiány miatt az elhelyezkedésük nem nehezített. Válaszaikat első sorban az adott lokális munkaerőpiaci kereslet és kínálat összhangjára alapozták.

„Bizonyos feltételek mellett ugyanolyan eséllyel indulnak, mint a családban nevelkedők. Nincs a homlokukra írva, hogy nevelőotthonosok voltak!”

A többi interjúalany említett őket érintő hátrányokat a lehetőségek terén, köreikben hatványozottan megjelenő munkaerőpiaci válságok terén, munka minősége és gazdasági szempontok terén. A lehetőségeiket beszűkültre ítélték, perifériára szorultnak, alapvető tudás, kulcskompetenciák és támogatás hiányában nehezítettnek. Munkaerőpiaci válságok terén említésre került a diszkrimináció és negatív megkülönböztetés, a magas kizsákmányolási arány, a megtartó harmadik szocializációs színtéri kapcsolatok hiánya, illetve a versenyképtelen szakmai végzettség. További szempontnak említették a nem minőségi munkavégzést, alulfizetettséget, alacsony státuszú és beláthatatlan karrierúttal rendelkező munkaköröket.

„Nincs magas hajlandóság az alacsonyabb státuszú munkakörök betöltésére. Derogál nekik, hogy 'azt azért mégse', de sokszor csak ez van nekik, vagy a munkanélküli. Sokan boldogtalanok emiatt.”

A valós és minőségi integráció fontossága szintén elhangzott, mely ismét felhívja a figyelmet a bemutatott helyzet fontosságára, további vizsgálatokat és intervenciót igényelvén.

„Ha sikerül integrálódni, akkor az identitásuk része marad a gyermekvédelmi múlt, de a hátrányokat leküzdik, ez az életút kisimul. Különösen egy saját család, stabil párkapcsolat hatására.”

A munkaerőpiaci esélyek alakulásának oksági meghatározói.

Ezek oksági vizsgálatára szánt kérdésre a válaszokat lebonthatjuk egyéni szintre, közvetlen társasközeg szintjére, intézményrendszerek szintjére és össztársadalmi szintre. Az interjúalanyok ezeket egymással átfedésben említették, és senkinek sem volt egyértelműen egyik irányba hajló válasza, mely szintén mutatja a vizsgált terület komplexitását. Legtöbben egyéni szintre eső okokat hoztak, mely szintén jó tartalmi alapot szolgáltathat egy lehetséges fejlesztési programtervnek. Itt a következők hangoztak el: következetesség hiánya, a lehetőségekkel kapcsolatos információk hiánya, olyan alapvető skillek hiánya, mint a pénzkezelés, túlélési és megküzdési technikák, időbeosztás, érdekképviselés, problémamegoldás, alkalmazkodás. Ismét előjöttek a feldolgozatlan traumák, a motiváció, a kitartás és a monotonitástűrés hiánya, az irreális elképzelések, a munka világába menekülés, függőségek, kriminalizálódás, illetve a korábbi rendszerbeli szökések követte hajléktalanság.

„A pénz nagy motiváló erő, kompenzálni szeretnének szerintem, főleg a 'nagy márkás dolgokkal', és sokszor ez a korai munkavállalás oka.”

„Pozitív elképzelések vannak, de nem reálisak. Már diákmunkák terén sem látnak komplexen, csak a fizetésre korlátozódik az érdeklődésük. Túlbecsülik magukat és a képességeiket, emiatt sok csalódás éri őket. Nincsenek reális elvárásaik.”

Közvetlen társasközeghez kapcsolódó okok esetén megemlítendő a természetes támaszrendszer és megtartó kapcsolatok hiánya, hiányzó érzelmileg biztos háttér, negatív szülői minták, diszfunkcionális szocializációs mintázatok, és a hiányzó fix pontok az életükben. Intézményrendszerek szintjén kiemelendő válaszok voltak a bejáratott iskolautak, melyek nem érdeklődés alapú továbbtanulást eredményeznek. Kiemelték továbbá a nagyobb fokú energiabefektetés hiányát a munkaerőpiac oldaláról, különösen a betanítás és megtartás területein, hiányolják az egyenlőségben felüli méltányosságot.

Magasfokú kizsákmányolás, megfelelő munkakörülmények és munkajogi védelem biztosításának hiánya, különös tekintettel az alulfizetettségre és a legális kor alatti alkalmazásra. A gyermekvédelmi rendszer hiányosságai, intézményi hospitalizáció, munkaerőpiaci minták torzulása is megjelent.

„[...] A szülő családban is azt látta, hogy anya-apa nem megy dolgozni. A gyereketthonokban a nevelők munkája megint az volt, hogy hozzájuk mentek be. Nem alakult ki bennük egy kép arról, hogy hogyan is néz ki a mindennapi munkába járás.”

„Nem tudják, milyen jogok védik, nem állnak ki maguk mellett, kizsákmányolják őket. Nem fizetik ki, nem biztosítják a megfelelő munkakörülményeket. Olcsó munkaerőnek számítanak, legális kor előtt is alkalmazták őket. Bűncselekmények, ingáznak is, a fizikai jóllétük is kockára van téve, hiszen fizikai munka, sérülések stb. Összességében elég rosszak a kilátások.”

Említették továbbá a képzési rendszer hiányosságaként a nem megtervezett, tehetséggondozásra vagy munkaerőpiaci helyzethez igazodó képzettségeket.

„[...] Sokszor több szakmát is szereznek, de ezek nem piacképesek. Rég volt már, de interjút készítettem egy lánnyal, büszkén mesélte, hogy neki két szakmája is van: keksz és ostyakészítő, és mézeskalács díszítő. Azt hiszem, ez volt a nevük...”

Társadalmi szinten említést tettek a stigmatizációra, a perifériára kerülésre, a köreikben hatványozottan megjelenő magas hajléktalansági rátára, a nehezen elérhető megfelelő lakáskörülményekre, a hátrányos helyzetre és szociokulturális hiányosságokra, a minőség kárára menő gyors és elérhető munkák elvállalására, illetve a gyakran tapasztalható, társadalom nem megfelelő szemléletére.

„[...] nem illik a szolidaritás a profitorientált szemléletbe.”

Az érintett fiatalok ágazati elhelyezkedése.

Az interjúalanyok ez után arról számoltak be, tapasztalataik szerint általában milyen területeken és munkakörökben helyezkednek el az érintett fiatalok. Itt is számos átfedés volt a válaszok között. Leggyakrabban a különböző fizikai és közmunkák kerültek említésre, de gyakori válasz volt még a vendéglátás, építőipar, gyártás-előállítás, ipari tevékenységek. Ezen kívül a kereskedelem, mezőgazdaság, szépségipar és a különböző szolgáltatási tevékenységek, őrző-védő szolgálatok. Többen is említést tettek a nem bejelentett, vagy

„fekete” munkavégzésre, továbbá a szexuális és egyéb illegális tevékenységekre, melyek előfordulása a szakirodalomban is egyezett a gyors és anyagilag jól jövedelmezőbb munkavégzés iránti igénnyel, illetve adott esetben hiányzó vagy alacsony végzettséggel (Rácz, 2012b).

„Sajnos már egész fiatal kortól be vannak vezetve az illegális munka világába. Eladják az értéktárgyaikat, gyógyszereiket, vagy a testüket adott esetben... Kell a pénz, de eszközök nincsenek a munkához. Főleg egy 16 éven alulinak. És itt megkezdődik ez az önkondicionálás ebbe az irányba. Ha ez bevált egyszer, miért keresne utána mást?”

Az említett területek gyakorisága és válaszokban való előfordulása nagyban függött az interjúalanyok tapasztalatainak területi elhelyezkedésétől, és az adott térségben jelen lévő iparágak adta lehetőségektől. Ez sejteti azt a tendenciát is, hogy milyen területi mobilitása van ezeknek a fiataloknak és mennyire képesek elhagyni a származási térségüket.

„Legegyszerűbb alkalmazotti foglalkoztatási területek. Amik nem igényelnek olyan készségeket, amiknek hiányában vannak. Pl vezetői, szervezői, organizációs készségek.”

Az érintett fiatalok munkaköri elhelyezkedése.

Munkaköröket tekintve elmondható, hogy az érintett területeken is az alacsonyabb státuszú pozíciókat említették inkább, a segédmunka és betanított munka jellemző válasz volt. Vezető pozíciót nem említett egy interjúalany sem. Ezen belül a következő szakmakép rajzolódott ki: villany- és egyéb szerelő szakmák és szakemberek melletti segédmunka, virágkötő, biztonságiőr, pénztáros, leltáros, árufelvevő, eladó, gyártósori dolgozó, parkfenntartó, fodrász, recepciós, gyorséttermi dolgozó, szakács, konyhai kisegítő, pincér, operátor, takarító, mosogató, kőműves, kertész, hulladékfeldolgozó, cukrász. A számos felsorolt terület és foglalkozás mellett fontos kiemelni, hogy Magyarországon a munkalehetőségek száma és minősége területenként eltér, továbbá többször is említésre került az érintett fiatalok munkaerőpiaci lehetőségeikkel kapcsolatos tájékozottságának gyakori beszűkültsége, mely gátolhatja a különböző nyitott pozíciókról való információszerzést. Így a fenti felsorolás vizsgálatakor ezen szempontokat is érdemes figyelembe venni.

„Nem jellemző, hogy magasabb szintre jutnak a ranglétrán, ritkán vannak egyetemi végzettségre is példák, de nem ez a jellemző. De még ezekben az esetekben is sokkal tovább tart nekik a suli és a beilleszkedés is.”

„[...] Nem is tudok olyanról a saját 'gyerekeim' közül, akik vezető beosztásig jutottak volna.”

Az ágazati elhelyezkedés alakulásának oksági meghatározói.

Oksági tényezőkként a válaszok lebonthatóak a következő kategóriákra: egyéni okok és fejleszthetőségi pontok, képzettségbeli hiányok, külső okok és anyagi okok. Egyéni okok közé tartozott a személyiségfejlődés rendszerezetlensége, struktúratlansága, az érdekképviselési képességük hiánya, az irreális elvárások, tudatos tervezés és önismeret hiánya, az alacsony motiváció és felelősségvállalási készség.

„A személyiségfejlődésük nem jut el egy rendszerezett, struktúrált pontig. A traumák megakasztyák ezt a folyamatot, aktív terápiás munkát igényelne, érett önismeretre lenne szükség és reziliencia növelésre.”

8 interjúalany említette meg az alacsony végzettséget és piacképes szakképesítés hiányát. Külső és anyagi okokként megjelentek a már korábban is említett bejáratott iskolautak, kielégítetlen információáramlás, gyors jövedelemszerzés reménye, munkaerőpiacnak való kiszolgáltatottság a bizonytalan státusz következtében, illetve a lakhatási gondok, oktatási jellegű problémák.

„[...] Ilyen iskolák vannak helyben. Másik szakmáért, ha utazni kell, akkor nem biztos, hogy tudja finanszírozni.”

Az érintett fiatalok munkaerőpiaci integrációja.

A következő kérdésben a munkaerőpiaci integrációt vettük górcső alá. Az interjúalanyok válaszai lebonthatóak az integráció minőségének és a foglalkoztatás időtartamának dimenziójára. A legtöbben a foglalkoztatás időtartamára reflektáltak. Válaszaik összhangban voltak egymással, sűrű munkahelyváltásról, munkájuk alkalmi jellegéről számoltak be, illetve elmondásuk szerint pár hónapnál tovább nem szoktak megmaradni egy helyen. Integráció minősége szempontjából elmondható volt, hogy rossznak ítélték, nagyfokú lemorzsolódást, munkaerőpiaci elvárások teljesítésének képtelenségét említették.

„Kb. egy hónapot bírnak ki, nem bírják megélni a rendszert, nem tudnak felkelni stb.”

„A hozzáállás sem megfelelő, de főleg nem tanul meg dolgozni, nincsenek ismereteik, lehetőségük dolgozni, gyakorolni. Teljes máshonnan indulnak, mint azok a fiatalok, akik

diákként elmennek pár hétvégét vagy egy nyarat valami irodai munkába. Számukra ez elérhetetlen. Rosszabb helyeken persze, hogy nem szívesen marad.”

Az integráció mértéki alakulásának oksági meghatározói.

Ennek okai között említhetünk személyiségbeli és ismereti hiányosságokat, hozzáállásbeli hiányosságokat, kapcsolati hiányosságokat, illetve az érintett intézményrendszerek oldaláról jelentkező hiányosságokat. Személyiségbeli és ismereti hiányosságok voltak a bizonytalan lábakon álló, kiszolgáltatottságra hajlamos státusz, az önismeret, egyéni erősségek és gyengeségek tudatosságának hiánya. A hazai társadalmi rendszerek (pl. társadalombiztosítási rendszer, nyugdíjrendszer) egymásra épülésének hiányából adódó torzult következmény érzékelés.

„[...] Fekete munka jellemző, kecsgetető, mert azonnali kifizetés, nem jár kötöttségekkel, nem érzékelik, mi a következménye. Hogy nincs TB., nyugdíj...”

Ezen kívül hiányoznak alapvető jogi ismeretek, különösen az őket védő munkajog területén. Nincsenek naprakész információik a munkaerőpiac és a gazdaság területéről, gyakran irreális bérigénnyel és elvárásokkal rendelkeznek. Alacsony felelősségvállalás jellemzi őket, nincsenek hosszútávú életcéljaik, alacsony a tűrőképességük a konfliktusok menedzselésében, illetve kitartásuk. A szülőktől és gyermekvédelmi intézményi hospitalizációtól torzult mintáik kihatnak a munkaerőpiaci kapcsolataikra is.

„Az új helyen tudják, hogy meg kell küzdeniük egy kiérdemelt státuszért, ehhez sokszor agresszióval viszonyulnak – lenyomják a másikat a biztonságért. Iskolában is ez van, és a munkaerőpiacon is. Összebalhéznak a vezetővel, kollégákkal. Azt tanulják meg, hogy a másikat le kell nyomni, sokszor verbális agresszióval. Nem adekvát oda, de ezt tanulta meg.”

A tanult mintákkal összhangban többen említettek a hozzáállásukra vonatkozó válaszokat, így ez külön kategóriát kapott. Említettek nehézségeket a napirendben, többször felmerült a rendszertelen életmód, a határidők betartásának és a reggeli felkelésnek a nehézsége. Az iskolai csalódások okozta korai munkába menekülés, illetve az iskolai kimaradás megalapozta minták követése a munkaerőpiacon is. A mindig csak az aktuális szükségletekre való reagálás, ennek megfelelően a hosszútávú tervezés hiánya. Az interjúalanyok beszámoltak arról is, hogy ezek a fiatalok sokszor csupán a fizetésben látnak

extrinzik motivációs hatást, amíg van pénzük, nem dolgoznak, annak elfogyása után ismét munkaviszonyt keresnek.

„Havonta munkaváltás. Mindig csak az adott szükségleteikre reagálnak. Amíg van pénzük, addig nem mennek. Nem tartanak ki egy hely mellett. Nem is tapasztaltak.”

Ennek megfelelően igyekeznek folyamatos jogviszonyban állni, de nem feltétlenül egy munkahelyen, inkább alkalmi vagy szezonális jelleggel, melyek egymást követik. Váltakoznak a munkaviszony, a hallgatói jogviszony és a munkanélküli támogatott időszakok, mely váltások általában csalódások, konfliktusok mentén következnek be, a következő jogviszony típus egyfajta nem tartós menekülési út számukra.

„Alacsony felelősségvállalás. Egy idő után nem jár be. Rájönnek, hogy a munka nem jó, akkor inkább képzés. Ott megint megéli, hogy könnyebb, nem kell bejárni. Aztán egy idő után megjelenik a deviáns viselkedés, hiányzások, kiesik a képzésből. Utána megint dolgozik, folyamatos libikóka, de egyik sem hosszútávú.”

Az állandóságon ront továbbá a betöltött munka jellegéből adódó munkáltatói hozzáállás is: elmondásuk szerint gyakran olyan foglalkoztatásban állnak – különösen szerződéses viszony hiánya esetén – ahol a munkáltató nem szentel kiemelt figyelmet rájuk, nem célja a megtartás, a mindennapi bejárásuk. Nem alakul ki bennük személyes, intrinzik motiváció, nem alakulnak ki olyan társas kapcsolatok, melyek megtartó közeget képeznének körük. Kapcsolati hiányosságok kihatnak a munkaerőpiaci boldogulásra is, a már korábban említett szocializációs minták torzulásán és megtartó közeg hiányán túl kimarad esetükben továbbá az elhelyezkedésben hasznos kapcsolati tőke.

„[...] kiszolgáltatottabb helyzetben vannak ezáltal, mint a többi munkavállaló, akinek a szülők, testvér, vagy rokon segít az elhelyezkedésben, akár a kapcsolataik révén.”

Szó esett olyan intézményrendszeri hiányosságokról, melyek az érintett fiatalok munkaerőpiaci integrációját visszavetik: így például nincsenek szakpolitikai szinten kidolgozott stratégiák, irányelvek. Jó gyakorlatok vannak, de inkább civil kezdeményezésre, nem intézményesült formában. Sokan azért kezdenek dolgozni, hogy az utógondozói otthonokban továbbra is fenntarthassák a jogosultságuk, mely nagyban segíti őket a lakhatási problémák időszakos kiküszöbölésében, azonban a Gyvt.-ben meghatározott, jogosultságnak megfelelő egy főre eső jövedelem alacsony szintje miatt kénytelenek olyan munkát vállalni, mely nem, vagy csak részben bejelentett, így

megtarthatják az említett lakhatási férőhelyet. Erre tovább ösztönzik őket azok a munkáltatók, akik szintén a fekete foglalkoztatást ajánlják fel nekik. Továbbá ismét felmerültek itt a már korábban említett gyermekvédelmi rendszerben dolgozó nevelők munkaerőpiaci válságai is.

Az érintett fiatalok társadalmi mobilitása.

Társadalmi mobilitásukat az interjúalanyok döntő többsége (9 fő) alacsonynak ítélte, elmondásuk szerint a kitörésre se motivációjuk, se lehetőségük nincs a legtöbb esetben. Volt, aki romló tendenciát érzékelt, de általánosságban egyetértettek abban, hogy a hátrányos helyzet sokszor transzgenerációsán öröklődik, legtöbb esetben a rendszerbe bekerült fiatalok szüleinek is volt gyermekvédelmi múltja.

„[...] Újratermelik a helyüket a rendszerben.”

„Amíg a javítóban voltam, ott is a legtöbb fiatal a gyerekotthonokból került be, és szinte mindnek apa-anya börtönben, tesók vagy börtön-javító, vagy gyv. [gyermekvédelmi intézmény].”

Az esetek nagy részében konzerválódik a szocioökonómiai státuszuk, esetleg lefelé csúsznak a társadalmi ranglétrán, szegregálódnak a többségi társadalomtól. Gyakran kerülnek a gyermekvédelmi ellátórendszerből a büntetés-végrehajtási, korrekciós és felnőtt szociális rendszerekbe.

„Azt látjuk, hogy a szakellátásból kikerülőknél körülbelül a 40%-a bűnelkövető lesz, prostituált vagy hajléktalan.”

„Kb. 20-30% tudja maga mögött hagyni a gyerekotthoni létet. Ők tudnak kialakítani stabil munkahelyet, stabil párkapcsolatot. Van, aki haveroknál elalszik, külföldre megy, koldul.”

A többi interjúalany (3 fő) azonban lehetségesnek látta a kitörés elérhetőségét, bizonyos védő faktorok függvényében. Véleményük szerint, ha a fiatal motivált, énképe sikeresen átfordult önsorsrontó működésből egy funkcionálisba, nincsenek veszélyeztető faktorként jelen bántalmazó kapcsolatok vagy korai terhességek, ki tud alakítani stabil munkahelyet és egzisztenciát, akkor a gyermekotthoni neveltetést maga mögött képes hagyni.

A társadalmi mobilitás alakulásának oksági meghatározói.

Megfogalmazódtak ezen kívül további faktorok is, elsősorban társadalmi és szociális tekintetben, majd egyforma arányban individuális, gazdasági és oktatási faktorok. Itt is hasonlóképp átfedésben voltak a válaszok, bár nem mindegyik interjúalany említette mindegyiket. Szociális tekintetben elhangzottak az osztálykapcsolatok, társas támogató közegek szerepe, a társadalmi szerveződés és elfogadás, mint érték megléte, a már sokszor említett szülői minták és a híd-szerű kapcsolatok. Személyiségbeli, individuális faktorok a fiatalok háttere és az ezen háttér által befolyásolt énkép, a gondolkodásmód, elvárások, feldolgozatlan traumák, illetve az esetlegesen kialakult diszfunkcionális megküzdési technikák és függőségek.

„A traumák miatt lehet, hogy később tudatosul ez benne, hogy így nem lehet élni. De azon a ponton meg már pénz kérdése is, hogy megengedhet-e magának egy felmondást, képzést, költözést. Főleg, ha addigra család is van.”

Gazdasági faktorként említésre kerültek a stabil lakhatás és megfelelő pénzkezelés, mely lehetővé teszi a magasabb egzisztenciális szükségletekre való fókuszálást az egyszerű túlélés helyett.

„Nem bírnak a pénzzel. Van, aki egy éjszaka alatt elkölti az összes támogatását. Így nincsenek tartós erőforrásaik.”

Illetve felmerültek az oktatási rendszer már korábban említett hiányosságai, mint az alacsony tankötelezettség, egyes intézményekben megvalósuló nem megfelelő minőségű oktatás és iskoláztatás.

„16 éves tankötelezettség kevés, nem érettek ennyi idősen még a munkaerőpiachoz, itt nem kellene őket kiengedni az oktatásból.”

Az érintett fiatalok igényei munkaerőpiaci tekintetben.

A munkaerőpiaci szükségleteket az idáig említettekre alapozva elsősorban képzési-fejlesztési szempontokhoz, majd szociálpolitikai szempontokhoz, végül pedig gazdasági szempontokhoz kötötték. Képzési szempontból megfogalmazódott a piacképes végzettség és tudásismeret, illetve említésre kerültek egyes olyan fejlesztési pontok, mint az önéletrajz írás, szerződések értelmezése, munkajogok, jogsérelem esetén a segítségkérés, reális munkahelyi elvárások és lehetséges munkaerőpiaci kihívások. Kiemelték továbbá a gyakorlati ismeretek, gyakornoki pozíciók elérhetővé tételét, nyílt napok szervezését,

munkakörök és feladataik bemutatását. Felelősségvállalás és motiváció felébresztése, mely véleményük szerint a sikerélményeken keresztül segíthetné a mobilitást és a társadalmi integrációt is. Kommunikáció fejlesztése, tudatos életpályatervezés és az élethosszig tartó tanulás ösztönzése, mint hasznos, adaptivitásra képes emberi erőforrás jellemzők.

„Kell egy jó végzettség és megfelelő attitűd az önálló életvezetésre, alapvető skillekre lenne szükség, mert náluk sokszor ezek hiányoznak.”

Korhatár szempontjából felmerült, hogy ezeket minél előbbi életkorban lenne érdemes bevezetni, de elérhetővé tenni minél magasabb korhatárig. Ilyen képzések jelenleg intézményesült hiányként lettek megfogalmazva. Gazdasági szempontból említésre került az érintett fiatalok anyagi helyzete, pénzügyi biztonsága. Stabil lakhatás és a megtakarítások segítése, ösztöndíj programok hozzá tudnának járulni az ösztönzésükhöz a megkérdezettek szerint. Az interjúalanyok úgy vélték, a jelenlegi hasonló témájú képzések vagy drágák, vagy nem fér be nekik a munka mellé, így a részvétel ezeken alacsony, melyeket a fenti kritériumokkal ellensúlyozni lehetne. Szociálpolitikai szempontból első sorban a munkáltatói oldal és célzott szakpolitikák kerültek említésre: integrációs politika és munkáltatók ösztönzése az érintett célcsoport alkalmazására. Erősebb fellépés a diszkrimináció ellen, célzott foglalkoztatás, felkészült munkáltatók.

„A munkáltatók nagyon sűrűn zsákmányolják ki őket. Adnak 'cigi pénzt', cserébe nem kapja meg a minimálbért. Vagy folyamatos éjszakai műszakba teszik őket, olyan feladatokat kap, amit más nem akar megcsinálni.”

Az interjúalanyok szerint fontos lenne, hogy a munkáltatók a speciális szükségleteikre való tekintettel több empátiával és több türelemmel forduljanak feléjük, folyamatos visszajelzésekkel alakítsanak ki egy bizalmi kapcsolatot. Kiemelték továbbá, hogy fontos a retorzió, keretek megléte, azonban egy attitűdváltásra mindenképp szükség lenne. A vezetők legyenek mentor szerepben is, tanulják meg kezelni a speciális háttérük hozta negatívumokat. Továbbá szociális transzferekre, lakhatási támogatásokra is szükség lenne véleményük szerint.

„Munkahelyeknek legyen érdeke őket foglalkoztatni, munkáltatók ösztönzése, törvényerejű rendeletek, kriminalizálni a hátrányos megkülönböztetést, adókedvezmények a munkáltatóknak, ilyenek.”

Ezen igények jelenlegi lefedettsége.

Nagyjából egyenlő arányban vélték úgy, hogy ezen igények jelenleg részben, vagy épp egyáltalán nincsenek lefedve. Akik szerint részben le vannak fedve kifejezték, hogy habár vannak kezdeményezések, azok vagy hatékonyságukban kérdésesek, vagy nincsenek intézményesített formában integrálva, inkább a helyi térségeik munkáltatóinak hozzáállásán múlnak.

„Vannak pályaorientációs beszélgetések. De nem tanítanak meg nekik gyakorlati dolgokat, pl. egy levél feladás, önéletrajz. A személyes figyelem is hiányzik. Egymástól tanulnak, de ez lehet nagyon rossz is.”

„A környékén a vendéglátásban és a gyárakban elég jól [le vannak fedve]. A kereskedelem, és másutt a vendéglátás nehezebb, mert nem toleránsak, ott hajtani kell, kizsákmányolás, összetartás hiánya.”

Aki hallott jó gyakorlatokról, melyeket pozitívnak ítélt, mind a civil szféra által fenntartott alapítványokat említette: így a Világszép Alapítvány¹³, Gyermekhíd Alapítvány, SOS Gyermekfalvak. Illetve lokális szinten megvalósuló, empátikus munkahelyeket említettek ezeken felül.

5.3.3. A COVID-19 okozta hatások

Mint emlékeinkben frissen élő válsághelyzet, pár kérdés vonatkozott a COVID-19 pandémia okozta oktatási és munkaerőpiaci hatásokra. A kérdések azt vizsgálták, a megkérdezett interjúalanyok szerint hogyan hatott az érintett fiatalokra az online oktatás, illetve mennyiben befolyásolták az aktív munkaerőpiaci státuszú fiatalokat a korlátozások.

A COVID-19 hatása az érintett fiatalok oktatási helyzetére.

Oktatási helyzetre való tekintettel megkülönböztettek társas kapcsolati, mentális egészségre gyakorolt és oktatási hatásokat. Ezek összességében negatív előjelűek voltak, azonban két interjúalany is említett pozitív hatásokat is a negatívak mellett. Egyik ilyen pozitív hatás volt az online oktatás hozta digitális térben való eligazodás fejlődése, illetve az iskolai bullying megszűnése és az egyfajta otthoni csapatmegerősítő hatás.

¹³ Az alapítvány profiljában olyan programok kapnak helyet, mint a nyári táborok, rendszeres foglalkozások, önkéntes mesemondó és mentor programok. Céljuk: „hosszú távon kapcsolódni az érintett gyermekekhez azért, hogy az otthontalanság ellenére is meg tudják élni, hogy van helyük a világban, ők is szeretetre méltóak, és vannak lehetőségeik az életben.”

„Csoportdinamikailag azonban volt egy pozitív hatása. [...] Nem tudtak kimozdulni és így jobban rálátnak a nevelőkre, a működésre, ez hozott egy csapat megerősítést. Az iskolai bullying problémák ki lettek iktatva, mert ezekkel nem szembesültek. Kiegyensúlyozottabbak voltak emiatt a mindennapokban. Tanulmányaikban nehézséget okozott, de emberi kapcsolataikban pozitív hatása volt.”

Negatív oldalon mindegyik interjúalany említést tett a szociális kapcsolatok beszűküléséről, a családi kapcsolattartás megoldhatatlanságáról, illetve a szokásos iskolai kontrollközeg megszűnéséről. Az oktatási hatások közé sorolták a tananyagban való elmaradást, a hatékony átadás nehezítettségét, a személyi és tárgyi feltételek hiánya okán való alacsony online órai részvételt. Elmondásuk szerint az önirányított tanulás a körükben nem működőképes, ahhoz skilleket nem kaptak előzetesen, így élesben történő használatkor ez csak további lemaradásokat eredményezett. Ezen hátrányokat a gyermekvédelmi nevelők sem tudták kompenzálni, mivel az oktatási felelősség nem képezte a szakmai kompetenciakörüket.

„A régi követelményrendszerbe nem tudtak visszarázódni. A részvétel nem volt kivitelezhető, eszközhiány, a hálózat leterhelt volt. Kapcsolattartás szülővel nem lehetett megoldani.”

„Az online oktatást megoldani nagyon nehéz volt. Az alapítványok hoztak be eszközöket jobb esetben, de így is úgy nézett ki, hogy minden nevelő hozta mindenét, amiye otthon volt: telefont, laptopot, tabletet. És így talán részt tudott venni minden gyerek, de akkor meg a hálózat nem bírta. Felosztottuk, ki melyik órán vesz részt közülük. Jeleztük az iskolának is, de nem mindenki volt megértő és jöttek a rossz jegyek, lemaradások.”

Mentális egészségük romlása nagyban kihatott a motivációjukra, felerősödtek az otthoni konfliktusok, melyet a bezártság is tovább fokozott. Megszűntek továbbá a szokásos napi keretek.

„Nem volt kontroll közeg. Nem volt rutin, vagy ok kikelni az ágyból.”

Az említett oktatási hatások munkaerőpiaci következményei.

Az interjúalanyok döntő többsége (8 fő) szerint ez negatív hatással lesz a munkaerőpiaci esélyeikre tekintettel is, bár ezzel nem mindenki (4 fő) értett egyet. Aggodalmat fogalmaztak meg azzal kapcsolatban, hogy aki közben betöltötte a 16. életévét folytatta-e az iskolát, vagy az online oktatás miatt abbahagyta, illetve az ebből következő alacsony

iskolai végzettség tovább nehezíti-e a munkaerőpiaci esélyeket. A tananyagban való elmaradás szintén kiemelt fenntartást képezett az alapműveltségi szint romlásával kapcsolatban. A fenti nehézségek hatására bekövetkezett teljesítményromlás és esetleges osztályismétlések tovább hátráltatták a fiatalok iskolai előmenetelét.

„Mindenképp. Ha a tankötelezettség előtt esett ki a pár év, vagy lemaradtak, akkor sokan küzdhettek, hogy legalább az alapfokú végzettségük meglegyen.”

„Sokan nem bírják a csalódásokat, a személyiségük nem reziliens ilyen téren. Szóval ha a lemaradások miatt ütköznek nehézségekbe, talán nem folytatják a sulit azok, akik amúgy csinálták volna.”

Akik éppen szakmát szereztek, esetlegesen nem tudtak a korlátozások miatt elhelyezkedni, mely a hatékony integrációra is negatív hatással lehet.

Akik szerint nem lesz számottevő hatással ez az időszak, ők azzal érveltek, hogy a hazai oktatási rendszer és a tanulmányok prioritás listán betöltött helye a pandémia előtt sem volt erős, így nem lesz érzékelhető különbség. Véleményük szerint nagyrészt a pandémia által érintetlen munkakörökben dolgoztak, így ez sem okoz kiemelendő különbséget. Említették továbbá, hogy amennyiben az oktatás tud folytatódni a következő években, így nem mérhető a kiesés, illetve nem ez a munkaerőpiaci nehézségek fő oka.

„A rossz mintázatok és destruktív tényezők miatt lesznek rossz helyzetben, nem a covid miatt. Nem oszt, nem szoroz.”

„Őszintén, nem hiszem. Elméletben persze lenne, de a gyakorlatban mi sem nagyon használjuk az alapfokú iskolák tananyagát. Tovább meg eddig sem nagyon mentek, így a végzettség hiánya sem tesz nagy különbséget.”

A COVID-19 hatása a már foglalkoztatott érintett fiatalok munkaerőpiaci helyzetére.

A már aktív munkaerőpiaci státusszal rendelkezők esetén megoszlottak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy mennyire érintették őket a korlátozó intézkedések. Négyen válaszolták, hogy nem tudják vagy nem volt rálátásuk, hárman számoltak be negatív hatásról és öten mondták, hogy nem számottevő vagy épp pozitív hatása volt. Negatív hatások között szerepelt az olyan területek leállása, mint a vendéglátás, mely nagy létszámú munkaerőt szívott fel a köreikből. Említették, hogy a tartalékok hiánya miatt még bizonytalanabb, perifériára szorultabb helyzetbe kerülhettek.

„Nincsenek tartalékaik, így emiatt még jobban a perifériára szorultak és átmentek sokan a fekete munkába.”

„Mivel főleg olyan területeken helyezkednek el, amik leálltak a covid miatt, pl. vendéglátás, őket biztosan érintette, azt a következtetést lehet levonni, hogy őket jobban érintette negatívan.”

Illetve tettek említést a kötöttségekről (oltás, maszk) és a leépítésekről is, mely, mint alulképzettebb réteg, őket hatványozottan érinthette. Ezekben volt ellentmondás, mert egyes interjúalanyok tapasztalatai szerint a leépítések őket nem érintették olyan erősen, főleg jelenléti munkavégzést igénylő munkahelyeken dolgoznak, így a munkahelyek bezárása, home office okozta eszközhiány sem léphetett fel, illetve volt interjúalany, aki említette, hogy habár voltak elbocsátások, tud sok fiatalról, akik épp ebben az időszakban helyezkedtek el.

„Inkább kényelmi okokból lehetett nekik más, mondjuk a maszk miatt, de ennyi. Aki tanult, annak nehezebb volt.”

A COVID-19 hatásainak súlyossága a többségi társadalomhoz viszonyítva.

A kérdésre, miszerint jobban érintette-e ezeket a fiatalokat a pandémia okozta korlátozás hullám, fele-fele arányban megoszlóan válaszoltak. Az alanyok fele úgy vélte, ez az időszak mindenki számára hátrányos volt, a rendszerbeli és abból kilépő fiatalok helyzete sem tért el nagyban a többségi társadalomtól. Míg másik felük úgy gondolta, egyes sajátos körülményeikre tekintettel elmondható, hogy negatívabban érintette őket, mint a többségi társadalmat. Legtöbben közülük említést tettek a bezártság és beszűkülés okozta negatívumokra, illetve népszerű válasz volt még a támaszrendszerek hiánya okozta nehezített megküzdésre.

„A bezártság érzés érinthette súlyosabban. A vészhelyzetekben az ember a családjához tud kapcsolódni. Nekik erre nem volt lehetőségük.”

„Akinak amúgy is labilis a személyisége, és mégél egy krízist, az felerősítheti az elakadásokat.”

5.3.4. Korrekciós lehetősége

Korrekciós lehetőségek felmérése gyanánt tettem fel általános, szabadabb asszociációt hagyó kérdéseket, konkrét módszerekre, programokra való kérdéseket, illetve ezzel egyidőben igyekeztem felmérni, az interjúalanyok hogyan képzelik el ezek megvalósulását, kinek a felelősségkörébe helyeznék a szervezést. Az oktatási rendszer, mint kiemelkedően fontos szocializációs színtér és magasfokú elérést biztosító intézményrendszer többször is felmerült a válaszok során. A kutatás hitelességét és tudományosságát biztosítva ezen válaszokról is említést teszek a következő fejezetben, azonban fontos látni, hogy a megkérdezett interjúalanyok szakterülete elsősorban nem az oktatási területre koncentrálódik, meglátásaik nem feltétlenül tükrözik a jelenleg aktuális szakmai javaslatokat, valós oktatáspolitikai megvalósíthatóság kérdését. Ezen jellegű válaszokat az elérhetőség és szakmai kompetenciakör dimenziójában érdemes értelmezni, azaz, hogy mely terület az, ami az érintett gyerekek és fiatalok legnagyobb arányát képes elérni, és mely terület képviselői azok a szakemberek, akik pedagógiai tudástárakra alapozva képesek lehetnek ezen korrekciós javaslatokat megfelelő minőségben és szakértelemmel ellátni.

Korrekciós lehetőségek szabad asszociációs alapon.

Első körön is sokan gondoltak emberi erőforrás fejlesztésre és különböző képzésekre, illetve fogalmazódtak meg társadalmi és szociálpolitikai szempontok. Társadalmi és szociálpolitikai szempontból elhangzott a velük kapcsolatban álló, megfelelő szakemberek képzése és hatékony támaszrendszerek kiépítése, célzott projektek szervezése. Hangsúlyt fektettek a probléma felismerésébe és aktív intervenciók terv kialakításába, a magas színvonalú oktatásba, több transzferbe és pénzügyi befektetésbe a szociális szférában. Kiemelték továbbá a hatékony anyagi és lakhatási támogatásokat, a közmunka program munkaerőpiaci aktualitás-fókuszú megreformálását, kidolgozott és intézményesített képzési-mentorálási terveket a gyerekek otthonokba, illetve csökkentett létszámú csoportokat. Kiemelték továbbá a szülői kompetenciák megerősítésének fontosságát, a kapcsolati háló minőségének javítását, és a mentorszemélyek kialakítását, mint gondozási célokat. Néhányan kritikával illették egyes jogszabályi aspektusokat is: így az összeghatárok, támogatások összegét az aktuális gazdasági helyzet tükrében. Ugyan ezekre nagy ráhatásunk nincs, fontos látni az idáig felvázolt probléma többszintű, komplex voltát, amikor az okokat és a rájuk való adekvát reakciót keressük, illetve ismét felmerül annak fontossága, hogy ezen válaszok nem jogi szempontból kerültek vizsgálatra. Képzési és

fejlesztési szempontból többen hangsúlyozták a szemléletváltást oktatási szempontból: így több türelmet, differenciáltságot és egyéni figyelmet tartalmazó attitűd, önismeret beépítése, több pályaaorientációs és gyakorlati elem integrálása, amennyiben ez hiányzik.

„Több hangsúly az önálló életvitelre. Pénzkezelés, mire költsön, bevásárlási prioritások, megtakarítás, háztartási ismeretek, önéletrajz megírása, munkaetikett, normák...”

Említést tettek egy esetleges „kisokos” jellegű tájékoztató csomagról is, mely a mindennapi életben hasznos tudást átadhatja. Felmerültek elsősorban a felnőttképzés szempontjából az ingyenesen elérhető szakmaszerzési lehetőségek, bejárható életpályákra épülő lehetőségek, munkába állást segítő programok és aktív kapcsolat a munkáltatókkal, minek következtében gyorsabb és célzottabb elérés lehetséges. Többször felmerült ezeken felül az ösztöndíj és fizetésrendszer és a mentorprogramok lehetősége, mint lehetséges előnyt jelentő tényezők.

„Azért kerülnek a munkaerőpiacra túl korán, mert szükségük van a jövedelemre, nekik kell maguknak mindent megszerezni. Ha ez [ösztöndíj jellegű támogatás] társulna mentor programmal, az hatékony lehetne.”

Említésre kerültek a mentális egészséget, ennek következtében a munkaminőséget befolyásoló tényezők is.

„[...] Pszichológusi ingyenes szolgáltatás, traumafeldolgozás, addikciós tanácsadás.”

Az említett lehetőségek megvalósításának felelőssége.

Ennek a felelősségét a legtöbben állami hatáskörbe helyeznék, különösen az EMMI feladatai közé. Ezzel egyidejűleg négyen említették a megvalósítás lehetséges intézményi allokációját az adott oktatás vagy gondozási intézményre. Ezek a válaszok inkább a szemléletbeli változtatásokkal függtek össze. A rendszerbeli és módszertani változások kezdeményezésének és finanszírozásának felelősségét mindenki állami hatáskörbe sorolta.

„Pályázatokon keresztül akár intézmények is. De amúgy EMMI, Uniós projektek. A költségvetésbe beépítve.”

„Emberi Erőforrások Minisztériuma, Szociális és Gyerekvédelmi Főigazgatóság mindenképp.”

„Alapvetően nem az oktatási rendszeré, külön szolgáltatásokat kellene szervezni, növelni az elérhetőséget, állam által finanszírozott, akkreditált szakemberekkel. Alapítványi szervezés

is működhet, és a koordináció folyhatna iskolán keresztül, hasonlóan, mint ahogy a jelzőrendszer működik. De ezt állami támogatással vagy kezdeményezéssel kellene indítani.”

A pályaorientáció, mint eszköz hatékonyságának és megvalósíthatóságának vizsgálata.

Kérdésemre, miszerint egy pályaorientációs foglalkozás tudna-e segíteni az érintett fiatalok munkaerőpiaci helyzetén, mindenki egybehangzó igennel válaszolt. A megvalósítás kérdésében is voltak átfedések: a rendszeresség kihangsúlyozásában, differenciáltságban és személyre szabott jellegben, illetve abban, hogy a gyakorlatiasság érdekében a munkaerőpiac szereplőivel közös összefogásban lenne ideális kivitelezni.

„Elmennni munkahelyekre, betekintés nyerni, 'együtt dolgozni', bekapcsolódni, megfigyelni. Így kialakulna egy kép a munka világáról, munkakörökről, és lenne egy kis tapasztalata. Vagy valami olyasmi, hogy maximalizált óraszámban, védve őket, de alkalmazni őket.”

Hatékonysága érdekében véleményük szerint több alkalomból kellene állniuk, rendszeres visszatekintéssel, emellett mindenképpen az egyéni elképzelésekre, erősségekre-gyengeségekre, az érdeklődésre kellene, hogy alaposan, komplexen reagáljon.

„Nem az a fontos, hogy mit csinál [a szabadidejében], hanem hogy miért szeret oda járni. [...] Volt egy esetem, ez a fiú szeretett videójátékkal játszani a barátaival. Más erre azt mondaná, nem releváns, ebből nem lehet megélni. Én néztem a stratégiai érzéket, mennyire vezető típus, logikai feladatokkal hogy áll, stb.”

Mentor szerepben képzelik a tanácsadót, aki nem csak szaktudásával, de személyiségével is ösztönzi a fiatalokat, lefektet határokat, inkább facilitál és kísér, mintsem irányít.

„Fogjuk a kezét, kérdezzük meg, mit szeretne, de ne beszéljünk bele, csak ösztönözzük őket a kibontakozásra és a tervezésre, hogy legyenek álmaik, de legyen B és C opció is. És maradjunk a realitás talaján.”

Felmerült továbbá a nagy hangsúly igénye az önismeretre és a felelősségvállalás felébresztésére, a hosszú távú tervezés és aktív életvezetés kifejlesztésére, az alaposabb képességfelmérésre, illetve olyan komplex vizsgálatra, mely során a pszichés és gyógypedagógiai tényezők is figyelembe vannak véve.

„Alapos beszélgetések, erősségek, gyengeségek is. Pszichológiai tesztek. Régi papírok átnézése, pl 'diszek', hátrányok felmérése.”

Oktatási keretek szempontjából kiemelték a gyakorlatiasságot, konkrét feladatokat – mint az önéletrajz írás, próba interjúkkal, kisfilmekkel és meghívott szakemberekkel színesített, interaktív képzési formát. Meglátásuk szerint ez tartalmilag terjedjen ki a munkaerőpiac aktuális állásával kapcsolatos információkra is.

„Munkaerőpiaci tájékoztatás, információ átadás. Nem mindig vannak tisztában az aktuális lehetőségekkel, változásokkal. Nem reálisak a bérrel kapcsolatos elvárásaik. Nincs összhangban a piaci viszonyokkal.”

Hasznosnak ítélték olyan szakemberek bevonását is, akiknek szintén volt gyermekvédelmi múltja, ez által közvetlen példaképként, motiváló erőként hathatnak számukra. Fontosak a keretek, kijelölt tér és idő, illetve a komplex szempontokat figyelembevevő megközelítés.

A pályaaorientáció vizsgálata hazai és nemzetközi viszonylatban.

Kérdésre, miszerint ismernek-e hazai vagy nemzetközi viszonylatban ilyen programot, eltérő válaszokat kaptam. Ezzel azt szerettem volna felmérni, mennyire vannak ilyen programok jelenleg és azok milyen hatékony eléréssel működnek. Főleg az alapítványi és civil szféra szervezésében ismertek hazai viszonylatban, így: az SOS Gyermekfaluban megvalósuló foglalkozások, a Világszép Alapítvány mentorprogramja, önkéntes szerveződésű és/vagy magán praxis, Gyermekhíd Alapítvány Career Guide programja¹⁴, Gyerekesély Program¹⁵, Végtelen Lehetőség Program¹⁶, illetve a Csányi Alapítvány¹⁷ programjai. Integrált, állami megvalósításban említették az óvodai-iskolai szociális munkások feladatkörét, az oktatási intézmény pedagógusainak munkáját, a terápiás modellek mentén működő gyermekotthonokat, illetve a munkaügyi kirendeltségek

¹⁴ A program elsődleges célja a gyermekvédelmi rendszerben élő gyerekek munka irányába történő motiváció ébresztése és becsatornázása inspiráló kurzusok, személyre szabott törődés és cégek által biztosított gyakornoki program mentén

¹⁵ A program célja a hazai gyermekszegénység problémáira reagálás a szolgáltatáshiányok és a kapacitások szükségének enyhítésével, miközben igyekszik új, innovatív, de a helyi igényekhez alkalmazkodó eszközöket is kipróbálni, meghonosítani.

¹⁶ A program általános célkitűzése a leszakadás fékezése, megállítása, a résztvevő járásokon belüli fejlettségbeli különbségek szintetizálása a helyi közösségek fejlesztésével. Továbbá a lakosság életesélyeinek, életminőségének javítása, kapacitáshiányos, alulmotivált szolgáltatások fejlesztésével, szükség szerinti pótlásával, a szolgáltatások összekapcsolódásában rejlő lehetőségek kiaknázásával.

¹⁷ Az Alapítvány fő célkitűzése az Életút Programban megvalósuló tehetséggondozás, illetve olyan tehetséges, de hátrányos körülmények között élő gyermekek kiválasztása, akiket éveken keresztül segíthetnek nehézségeik leküzdésében és tehetségük kibontakoztatásában.

szolgáltatásait. Kritikaként fogalmazódott meg az állami és integrált opciók szegényessége, hatékonyságának kérdésessége, érdeklődést fel nem keltő megvalósítása. Megfogalmazódott továbbá, hogy az állami integráció hiányát adott esetben a civil szférában megtalálható programok sem kompenzálják eléggé. Első sorban a nagyszámú elérés nehezítettsége, kevés férőhely, kapacitás és forráshiány miatti alacsony lefedettség okán.

„Vannak, de a fenntartási időszakból nem nő elég forrás ahhoz, hogy tovább finanszírozzák [...] amíg tart, addig megy, aztán nem tudni, mikor lesz következő kiírása.”

Nemzetközi viszonylatban az interjúalanyok nagy része (8 fő) nem hallott ilyen célzott programokról. A többiek említették az Erasmust, a külföldi SOS Gyermekfalvakat, egyéb, független mentorprogramokat és komplex, a munkaerőpiaci esélyeket növelő jóllétet célzó programokat, illetve azon itthoni projekteket, melyek külföldi mintára készültek, például a Career Guide.

„Nem konkrét program, inkább szemlélet. Komplexen szervezik ezeket, a jólétet célozva, szóval nem kizárólag a munkaerőpiacot. IKT alapú eszközök, pénzkezelés, pályaorientáció, tartós, mentorrendszer. Ez kellene itthon is.”

A pályaorientáció megvalósításának lehetősége.

Bár a számok nagyjából megoszlottak, mégis elmondható, hogy ezen pályaorientációs programok szervezési lehetőségét nagyrészt (5 fő) az oktatási rendszerre helyezték, a következő leggyakoribb (4 fő) az állami felelősség volt, ez után az adott gyermekvédelmi intézmény (3 fő), illetve ketten említették továbbá a családok és az állampolgári felelősség fontosságát is.

„[...] Nincs rá intézményrendszer. Ami őket eléri egyedül, az az iskola, itt lenne jó igazán.”

A speciális képzési lehetőség¹⁸, mint eszköz hatékonyságának és megvalósíthatóságának vizsgálata.

A következőkben egy lehetséges speciális képzésről, mint korrekciós módszerről kérdeztem őket. Itt már jobban jelentek meg ellenvélemények. Továbbra is nagyrészüket (9 fő) gondolta azt, hogy speciális képzések is segíthetik az érintett fiatalok helyzetét, ketten azonban kitérő

¹⁸ Elsősorban a felnőttoktatás-felnőttképzés területén, a célcsoport számára célzott, az ő igényeikre reagáló képzés.

választ adtak, egyikük pedig kifejezetten úgy gondolta, hogy nem korrekcióra, hanem prevencióra lenne inkább szükség, ebből kifolyólag pedig nemleges választ adott.

„Szerintem nem lenne rá szükség. Az okok inkább az alacsony felelősségvállalásban, motivációban és a kapcsolatok hiányában van, ezeket nem szüntetné meg egy képzés.”

Megvalósítás szempontjából születtek végzettség és tudásorientált, tanulás és fejlődésorientált, illetve konkrét módszertani válaszok. Végzettségorientáltságot tekintve említették az akkreditáltságot, a munkaerőpiaci kereslettel összhangban lévő piacképes tudást, az ingyenesen elérhető, végzettséghez juttató képzéseket és a konkrét munkaerőpiaci ismereteket. Fejlesztésorientáltsági szempontból kifejezték, hogy a szaktudás önmagában nem elegendő a megfelelő integráció eléréséhez, így a munkaerőpiaci elvárásokra, kihívásokra való felkészítésre, a munkába állást segítő programokra, hatékony önálló működést célzó programokra helyezték a hangsúlyt, mely még a gyors tendenciákkal változó világban is reziliens és rugalmas munkaerőt képezne.

„Munkaerőpiacra való felkészítés, gyakorlatias, nem száraz tananyag formában. Sok használható példával, drámapedagógia segítségével bemutatni azokat esetleg.”

„Önreflexió, következetesség, együttműködési hajlandóság, személyiségfejlesztés [...] pénzkezelés, életút tervezés, felkészítés a kikerülés utáni életre. Mentálhigiénés támogatás, pszichés támogatás”

„A hétköznapiakban a konfliktuskezelés, agressziókezelés, csoportos-, egyéni nehézség feldolgozás, bántalmazás felismerése, lelki támogatás. Tréningek, amiket nem kapnak meg a rendszertől.”

A speciális képzések vizsgálata hazai és nemzetközi viszonylatban.

Ilyesfajta program hazai és nemzetközi megvalósításáról hasonló arányban volt tudomásuk. Hazai viszonylatban 5 fő, nemzetköziben 3 tudott hasonlóról beszámolni. Hazaiban felmerült az Art-Ravaló¹⁹ program, illetve alkalmi szerveződésű további programok, melyek elérését és hatékonyságát azonban többen is megkérdőjelezték.

¹⁹ Szubjektív Értékek Alapítvány és a Faktor Terminál Egyesület közös szociális-művészeti projektje hátrányos helyzetű, illetve gyermekvédelemben nevelkedett fiatal felnőttek számára.

„[...] A tájékozódás nem az erősségük. Olyan csatornák és hívószavak kellene, amikre ők reagálnak. Túl hosszú posztokat lehet, hogy nem olvasnak el. [...] Népszerű közösségi média platformokon kellene hirdetni, például TikTok²⁰.”

Nemzetközi viszonylatban általánosságban kerültek említésre ösztöndíjas támogatások, nemzetközi csereprogramok, illetve jó gyakorlatok. Azonban ezek sem feltétlenül célzott célcsoporttal.

Az speciális képzés megvalósításának lehetősége.

Szervezési megvalósíthatóság szempontjából itt is nagyrészt (7 fő) állami hatáskörbe helyeznék, 4 fő említette az oktatási rendszerbe ágyazott megvalósítást, illetve egy interjúalany adott ezekről eltérő választ:

„Ami van, azt be kellene csatornázni. Ezt a piaci szereplők, civilek kezében kellene hagyni. Inkább a szakminisztérium és a főosztályok a koordinálásban, szakmai felügyeletben kellene, hogy segítsenek.”

Egyéb jó gyakorlatok, melyek segíthetik az érintett fiatalok munkaerőpiaci helyzetét.

Végül megkérdeztem őket, tudnak-e bármilyen jó gyakorlatról, melyről eddig nem tettek említést. Itt újonnan felmerült a Komplex Instrukciós Program Hejőkeresztúri modellje²¹, mely oktatási eredményeivel pozitív befolyással lehet a munkaerőpiaci esélyekre. A Kontiki Oktatási és Kompetenciafejlesztő Központ, a Tanext Akadémia és a Zöld Kakas Líceum, mely intézmények inkluzív alapon a hátrányos helyzetű és sajátos nevelési igényű gyerekek számára szolgáltatnak hátrányaik leküzdésére reagáló oktatást és tehetséggondozást. Illetve említésre kerültek olyan állami hátránykompenzációs programok, mint a tanodák és Arany János Programok alprogramjai. Bár ezek nem célzottan a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalokat célozzák, mégis említésre méltó gyakorlatokat szolgáltatnak a hátrányos helyzet okozta körülmények leküzdésére. Ezek jól láttatják, hogy vannak olyan intézmények és programok, melyek hatékony munkát végeznek a hátránykompenzáció területén, azonban ezen gyakorlatok nincsenek államilag széles körben integrálva, sok

20 A platform fő profilja a rövid videókat bemutató megvalósítás. Népszerűsége az elmúlt években fokozatosan nőtt, jelenleg a fiatalok körében az egyik legsűrűbben használt közösségi médium.

21 A csoportmunka-szervezésen alapuló tanítási módszert húsz éves kutatómunka eredményeként a Stanford Egyetem fejlesztette ki. A módszer célja, hogy minden gyerek tudásszintje emelkedjen, és része legyen sikerélményben az osztálymunka során. Magyarországon a programot a hejőkeresztúri iskola adaptálta és vezette be elsőként Komplex Instrukciós Program néven 2001-ben.

érintett fiatal kieshet a vonzáskörzetükből. Módszertanukkal és szakemberivel azonban példaként járhatnak élen.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

6.1. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Összegzés gyanánt elmondható, hogy mindhárom kutatási kérdésre kaptam kimerítő választ. **Az érintett fiatalok munkaerőpiaci nehezítettsége** szempontjából elmondható, hogy az iskolai előmenetel gyakran sikertelen vagy töredezett, mely az alacsony végzettség, hiányzó készségek és integrációs minták szempontjából is hátrányosan érinti a későbbi munkaerőpiaci státuszt. A korábbi szakirodalmak (Erdei, 2019; Deák, 2019; Rácz, 2012a) által festett kép összhangban volt az interjúalanyok által megtapasztaltakkal, jól mutatta a felsorolt rizikófaktorok munkaerőpiacon leképződő következményeit. Továbbá az interjúalanyok a szakirodalomban említett kutatásokkal párhuzamban hátrányosabbnak ítélték az érintett fiatalok helyzetét az többségi társadalomhoz viszonyítva. Többször felmerült a korai munkába állás vagy munkába menekülés, az illegális foglalkoztatás és a kizsákmányolás, az intrinzik motiváció hiánya és a nehézkes gazdasági szerepmegfelelés. Az interjúkból tehát következtethetünk arra, hogy az idáig felsorolt számos rizikófaktor valóban negatívan befolyásolja az érintett fiatalok önálló életkezdését és munkaerőpiaci sikerességét. Képet kaphattunk arról is, hogy az oktatási és gyermekvédelmi szférák szolgáltatásaiban dolgozó szakemberek munkaerőpiaci válsága hatással lehet az általuk nyújtott szolgáltatás minőségére is, melyek tovább nehezítik a leszakadó társadalmi rétegek megfelelő fokú integrációját. A munkaerőpiacon megjelenő nehézségek tendenciája legtöbbször már az iskolás korban megkezdődik és hatékony intervenció nélkül a munkába állás idejére fokozódhat. A válaszok alapján továbbá megállapítható, hogy egyes rendszerszintű strukturális hiányosságok továbbra is problémát jelentenek a szocioökonómiai szempontból veszélyeztetett fiataloknak és a többségi társadalomnak egyaránt. Ezen kutatási eredményeket szociális szféra oldaláról Rácz (2020), oktatási oldalról pedig Dobokai (2019) is hasonló minőségben tárgyal. Mint emberi erőforrás tanácsadó, javaslatot tennék a kutatás során vizsgált valamely humán erőforrás fejlesztési eszköz bevezethetőségének gyakorlati vizsgálatára. Legyen az a pályaorientáció, ideális esetben már általános iskolában, de lehetőleg minél korábbi életkorban. Vagy éppen a felnőttképzési rendszerbe épített speciális igényekre reagáló képzés, mely a munkaerőpiacon hasznosítható ismereteket célzott átadni. Szakmai szempontból nézve a további intervenciót elengedhetetlennek tartom.

A COVID-19 pandémia hatásai esetében megfogalmazódott némi inkonzisztencia a válaszadók véleményét illetően: bár tagadhatatlanok a rendszerben élő és onnan kikerülő fiatalok adaptivitást nehezítő körülményei, a megkérdezett interjúalanyok válaszai megoszlottak, nem jeleztek egyértelmű hátrányosabb hatást a többségi társadalomhoz képest. A szakirodalmakban (Dávid és mtsai. 2021; Fedor – Lácza, 2021) megfogalmazottakkal ez mutatott némi ellentmondást, ahol egyértelműbb hátrányokkal találkozhattunk. Egyrészt beszámolt mérhető különbségről, másik részük azonban úgy ítélte, azonos mértékben érintették a társadalom különböző rétegeit a globális vészhelyzet hozta korlátozások. Ez tehát arra enged következtetni, hogy az okokat nem az aktuális piaci és társadalmi válságokban érdemes keresni, sokkal inkább mélyen gyökerező, komplex dimenziók együtthatásaként. Mivel az interjúk nem adtak egységes válaszokat, így ennek kapcsán javasolnám a kutatás kiterjesztését, az említett célcsoportra fókuszáló további vizsgálatokat. Különösen az online oktatás tekintetében lenne hasznos vizsgálni, hogy milyen nehézségekbe ütköznek a társadalom perifériára került rétegei, mennyire lehetne elérhetővé és hatékonyá tenni széles körben az online képzések lehetőségét. Mivel az interjúk során is felmerült az érintett fiatalok számára nehezebben megvalósuló munkamagánélet egyensúly, így érdemes lenne ezek bevezethetőségének és megvalósíthatóságának vizsgálatát is elvégezni.

Lehetséges intervenciós lépésként a megkérdezettek meglátása szerint hiánypótló lenne mind a megfelelő pályaorientáció, mind a korrekciós hatást célzó speciális képzések eszközölése. Tehát a válaszok és a vizsgált szakirodalom (Győri, 2021; Rácz 2012a, 2012b; Dobokai, 2019; Deák, 2019) alapján elmondható, hogy a problémák nagy része a megrekedt személyiségfejlődés ellensúlyozásával és a megfelelő gyakorlati tudásanyag átadásával ellensúlyozhatóbb lenne. Több interjúalany említette, hogy a szakképzés, habár sokszor hiányzik, önmagában nem lenne elég a sikeres munkaerőpiaci integrációhoz. A lehetséges lépéseket két konkrét módszer tükrében vizsgáltam, a megvalósításukra pedig az interjúalanyok által említett szempontok szerint tennék javaslatot: Olyan módszereket kellene bevezetni, melyek problémafókuszúak, egyénenként differenciáltak, segítik az önismeret és több hasonló soft-skill fejlesztését, valamint összhangban vannak az egyéni vágyakkal és a munkaerőpiaci körülményekkel egyidejűleg. Az interjúk tovább igazolták a vizsgált célcsoport szakirodalmakban már említett sajátos szükségleteit, melyekre a megkérdezett szakemberek is kevésbé lefedett területként hivatkoztak. Humán erőforrási szempontból javasolnám mindkettő vizsgált eszköz bevezethetőségének gyakorlati vizsgálatát, lehetőleg az oktatási-képzési rendszerbe építve, állami finanszírozási alapon,

melyek biztosítanák a széleskörű elérés lehetőségét, valamint áthidalhatnák az érintett célcsoport gazdasági nehézségeit. Olyan megvalósításban volna ez ideális, mely figyelembe veszi az interjúalanyok által kiemelt sajátos szükségleteket, ellensúlyozhatja az jelenlegi közoktatási és gyermekvédelmi hiányosságokat.

Többször megjelenő kritika volt az érintett fiatalokkal foglalkozók felkészületlensége is, mely további kutatási pontokat és lehetséges képzési megoldásokat jelenthet. Az interjúalanyok által elmesélt tapasztalatok megegyeznek a szakirodalomban (Dobokai, 2019; Erdei, 2019) is hangsúlyozott nézőponttal, miszerint a pedagógusok és a munkáltatók sincsenek intézményesített, globális módon edukálva az érintett fiatalok speciális szükségleteiről, képzéseik és tapasztalataik során ezekre nem térnek ki, az információszerzés felelőssége így sokszor az egyénre marad. Habár a szerzők is említenek ilyesfajta képzéseket, hiányként fogalmazták meg ennek egyesített, egyetemleges megvalósítását, mely az interjúk során is hasonlóképp látszott. Ez további lehetőséget nyit az érintett szakemberek esetleges továbbképzését illetően, mely szintén belefoglalható az emberi erőforrás fejlesztési területei közé. A kutatás kiterjeszthető lehet ilyen téren bizonyos dokumentumelemzésekre, melyek során felmérhető lenne az ilyesfajta képzések tényleges megléte vagy hiánya.

Az érintett fiatalok magas létszáma nem elhanyagolható mennyiség, ha Magyarország humán erőforrásának maximalizálását vesszük figyelembe. A megállapítottak tükrében elengedhetetlennek tartom az érintettek fejlesztését, munkaerőpiaci beilleszkedésének és társadalmi integrációjának segítését, melyek jelentős társadalmi változásokat hozhatnak magukkal. Az interjúk során levonható következtetésre vált, hogy az olyan eszközök, mint a pályaorientációs tanácsadás, illetve a sajátos igényekre közvetlenül reagáló képzések hatékonyak lehetnek ezen célok elérésében, így mint emberi erőforrás tanácsadó, ezek eszközölését javasolnám, az érintett célcsoport számára elérhető módon. Látható, hogy hatékony prevenció vagy korrekció nélkül nagyfokú lemaradások keletkeznek, melyek ellensúlyozását nem csak szakmai, de társadalmi felelősségünknek is tartom.

6.2. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatom témájaként a gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci esélyeit vizsgáltam, a velük foglalkozó szakemberek nézőpontjából. Kutatásom során görcső alá vettem az érintett fiatalok jövőképét és lehetőségeit a hazai munkaerőpiac tükrében, figyelembe véve a hátrányos helyzetű fiatalok ilyen speciális csoportjának állami

gondoskodásban töltött előéletét és azzal szorosan összefüggő egyéb dimenziókat. A téma részletes bemutatása érdekében szó esik ezen fiatalok helyzetének alapos ismertetéséről és lehetséges intervenciós-korrektív intézkedések javaslatáról, mint emberi erőforrás fejlesztési lehetőség. Sorra veszem a hazai és nemzetközi releváns szakirodalmak álláspontját, melyek kutatásom elméleti, értelmezési alapját adták, illetve segítségül szolgáltak kutatási kérdéseim felállításában, az ezek vizsgálatára készült interjú kérdések megfogalmazásában. Empirikus kutatásom célja tehát a megkérdezett szakemberek meglátásaival kiegészülve komplex képet festeni az állami gondoskodásból kikerülő fiatalok munkaerőpiaci sikerességének esélyeiről.

Az téma vizsgálatának indoklását egyrészt az érintett fiatalok nem elhanyagolható létszáma adja, mely a KSH adatai szerint évente több, mint 23.300 gyermeket és fiatalt számlált a gyermekvédelmi szakellátásban, melyből közel 2.300-an voltak nagykorúságukat betöltött, de tanulói jogviszony vagy munkaviszony okán továbbra is utógondozói ellátottak (KSH, 2021). Másrészt pedig az a szemlélet alapozza, hogy helyzetük a hatályos törvények és a foglalkoztatáspolitikai szempontjából is eleget tesz a halmozottan hátrányos helyzet kritériumainak (Fedor – Lácza, 2021). Ezek tükrében pedig elengedhetetlen körülményeik vizsgálata, munkaerőpiaci esélyeik igény szerű növelése, mely jelenleg hiányt képez a szakirodalmak tekintetében, ezzel a speciális fókusszal biztosítva a kutatás újszerűségét.

Habár a munkaerőpiaci sikerességre számos körülmény hatással van, mégis említhetünk olyan rizikófaktorokat, melyek előfordulása hatványozottan szerepel a volt állami gondozott fiatalok körében. Ilyen munkaerőpiacra is hatással lévő körülmény a teljesség igénye nélkül például a körükben megjelenő magasabb tendencia az alacsony iskolázottságra, a pszichiátriai betegségekre, a rosszabb munkaerőpiaci pozícióra, a gyakori kriminalizálódás, valamint a romaság és a deprivált milióból jövőek felülreprezentáltsága, illetve az ebből következő diszkriminációs tendenciák (Győri, 2021). Dolgozatomban bemutatásra kerülnek továbbá olyan szempontok, mint a jövőorientáció, a személyiségfejlődés, a készségek-képességek, illetve az emberi erőforrás fejlesztés lehetséges, hiánypótló eszközei. Ezek tükrében pedig megfogalmaztam a következő kutatási kérdéseket:

- A Rác (2009, 2017) által említett kutatásokra alapozva az első kutatási kérdésem arra vonatkozott, hogy az említett komplex rizikófaktorok tükrében **milyen tekintetben nehezített azon fiatalok munkaerőpiaci sikeressége**, akik a hazai

gyermekvédelmi szakellátások valamelyikéből nagykorúságuk betöltése okán kerültek ki?

- A második kutatási kérdés Dávid és munkatársai kutatásai (2021), illetve Fedor és Lácza (2021) tanulmánya alapján az volt, miszerint **súlyosabban érintették-e a COVID-19 pandémia okozta következmények** a gyermekvédelmi szakellátások valamelyikében élő, illetve onnan nagykorúságuk betöltése okán kikerült fiatalokat oktatási és munkaerőpiaci tekintetben?
- Végül pedig azt vizsgálom, hogy a szakdolgozat elméleti és empirikus részében felsorolásra kerülő **esetleges hátrányokat hogyan lehet az emberi erőforrás fejlesztés bizonyos eszközeivel hatékonyan kompenzálni?**

A félig strukturált interjúk személyes részvétellel, a vizsgálatban résztvevőkkel előre egyeztetett helyszínen és időpontban készültek. Az interjút megelőző előkészületek és lebonyolítás az ELTE Kutatásetikai Bizottsága által elfogadott szempontok és lépések szerint zajlott, az engedély száma: 2022/330. Az engedély érvényességének megfelelően 2022. július 15. és 2022 október 31. között zajlott az adatfelvétel. A kérdések vizsgálata érdekében 12 szakemberrel készült kvalitatív interjú, akik mindennapi munkájukban a gyermekvédelem és szociális szféra képviselői és/vagy napi kapcsolatban állnak a szakdolgozat szempontjából érintett fiatalokkal. A kapott adatok elemzése és összegzése október utolsó heteiben és novemberben készültek. A kézirat lezárásának ideje 2022. 11. 20.

7. SZAKIRODALOM JEGYZÉK

Szakirodalom

1. Bihari I., Freisinger B. & Rác A.: *Gyermekvédelmi rendszerből kikerültek életútja, véleménye a rendszer működéséről*. Budapest: Rubeus Egyesület. (kézirat), 2016. (Utolsó letöltés ideje: 2022.10.14.)
2. Csapó I. és mtsai: A magyarországi munkaerőpiac átalakulásának okai egy hazai empirikus kutatás tükrében In. *Opus et Educatio*, 7(4)., 2020. <http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/407/710>
3. Dávid B. és mtsai: A COVID–19 járvány hatása a leghátrányosabb helyzetű településeken élők mindennapjaira: ahogy a hátrányos helyzetűek és a szociális szolgáltatásokat nyújtók látják In. *Scientia et Securitas*, Volume 2: Issue 3, 2021, 371–382. <https://akjournals.com/view/journals/112/2/3/article-p371.xml>
4. Deák E.: A gyermekjóléti rendszerben élők jövőképe In. *Korunk* 2019/10, 2019, 55-61. , http://epa.oszk.hu/00400/00458/00659/pdf/EPA00458_korunk-2019-10_055-061.pdf
5. Dobokai R. L. S. D.: Gyermekvédelmi szakellátásban élő tanulók iskolai esélyei In. *Neveléstudomány* 2019/2-3, 2019, 107-115. http://nevelstudomany.elte.hu/downloads/2019/nevelstudomany_2019_3-4.pdf#page=107
6. Erdei I.: Hátrányos helyzetű gyerekek rekrutációja, jövőképe In. *Különleges Bánásmód - Interdiszciplináris folyóirat*, 5(3), 2019, 21–38. <https://deenkdev.lib.unideb.hu/ojs/kulonlegesbanasmod/article/view/7604>
7. Győri P.: „Így kallódunk el szépen egymás után”. In. *Esély* Vol. 32. No. 1., 2021, 92-108. http://www.esely.org/kiadvanyok/2021_1/esely_2021-1_92-111_%20gyori.pdf
8. Gyukits Gy.: A szegénységben élő fiatalok anyák életminősége és a szociális ellátórendszer. In. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, 2009. 179– 189. https://matarka.hu/koz/ISSN_1219-543X/tomus_14_fas_1_2009/ISSN_1219-543X_tomus_14_fas_1_2009_179-189
9. Häggman-Laitila, A.; Salokellilä, P. & Karki, S.: Young People’s Preparedness for Adult Life and Coping After Foster Care: A Systematic Review of Perceptions and Experiences in the Transition Period In. *Child Youth Care Forum* 48, 2019, 633–661, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10566-019-09499-4>
10. Kököt, T.: Hallgatói jövőorientáció mint versenyképes attitűd. In. *Dunakavics*, 3(4), 39-50., 2015, http://publication.repo.uniduna.hu/570/1/online_1504.pdf
11. Rác A.: A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra In. *Mobilitás és Integráció a Magyar Társadalomban*, szerk.: Kovács I., Argumentum Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020, 224-249. <https://mek.oszk.hu/22300/22366/22366.pdf#page=224>
12. Rác A.: *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények: gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci*

részvételének és jövőképének vizsgálata Budapest, L'Harmattan, 2009, 155-189.,
<https://docplayer.hu/4486496-Barkacsolt-eletutak-szekvencialis-rendszer-igenyek.html>

13. Rác A. & Sik D.: Gyermekes családok és a velük dolgozó szociális szakemberek percepciója a családok jól-létét, társadalmi mobilitását előmozdító szolgáltatásokról In. *Metszetek* Vol. 9 No. 2., 2020, 3-28.
http://real.mtak.hu/113685/1/metszetek_202002_01.pdf
14. Rác A.: Sorsok a gyermekvédelemből - Az SOS Gyermekfaluból kikerült fiatalok tapasztalatai In. *Esély* 2017/5, 2017, 92-104.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2017_5/ATT00479.pdf
15. Rác A.: Gyermekvédelmi háttérrel a felsőoktatásba: a YIPPEE nemzetközi kutatás egyesült királyságbeli és magyar tapasztalatai In. *Metszetek* Vol. 2 No. 3. szám, 2012, 24-38, https://metszetek.unideb.hu/files/201202_03_RaczAndrea.pdf
16. Rác A.: A gyermekvédelemben nevelkedettek helyzete a kutatások tükrében, In. *A gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*, Rubeus Egyesület, 2012, 13-53, 76-86.
https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/50/14/dd/1/24426_gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_elso_kotet.pdf
17. R. Fedor A., Zakor-Broda R. & V. Balla P.: Roma foglalkoztatás - hátrányos helyzet – munkaerőpiaci bizonytalanság. In. *Acta Medicinæ et Sociologica* (2022) Vol. 13. No. 34., 2021, 90-111 . (Utolsó letöltés ideje: 2022.09.24.)
18. Sipeki, I. (2017). Esélyegyenlőség és integrációs lehetőségek a pályaorientációban, In. *Metszetek-Társadalomtudományi folyóirat*, 6(4), 173-190., (Utolsó letöltés ideje: 2022.10.14.)
19. Téts R., Alpek B. & Lendvai T.: A szubjektív tényezők szerepe a hátrányos helyzetű térségek álláskeresőinek foglalkoztathatóságában. In. *Humán Innovációs Szemle*, 11(1), 2020, 4-21.
http://humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_2020_1.pdf#page=4
20. Varga G.: A roma népesség munkaerőpiaci-területi esélyei a Nagykanizsai járás területén. In. *Modern Geográfia*, 15 (3), 2020. 1-15.
http://real.mtak.hu/136182/1/2020_III_01_varga.pdf
21. Várnagy E. & Várnagy P.: *A hátrányos helyzet pedagógiája*, Corvinus Kiadó, 2000, 12.-13.,29.,51.,91. (Utolsó letöltés ideje: 2022.11.06.)

Internetes források

22. Cantwell, N. és mtsai.: *A gyermekvédelmi gondoskodásból való kilépés támogatása - Gyakorlati útmutató*, SOS Gyermekfelvak, 2018, 49-111. https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/369b97c0-9bee-4d35-a8fa-1d209fedc68e/practice_guidance_Hungary.pdf

23. Farkas Á.; Rácz A. & Szabolcsi J.: Gyermekvédelem és az iskola In. *Az iskolai szociális munka alapjai: Oktatási segédanyag iskolai szociális munkások, óvodai és iskolai szociális segítők, pedagógus és szociális képzésekben résztvevők és dolgozó szakemberek számára (Digitális Tankönyv)*, PTE BTK TKI Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék, Pécs, 2019, 62-76. http://real.mtak.hu/99488/1/corr_Iskolai-szoci%C3%A1lis-munka_BJ-et_al.pdf
24. Fischer, J. A. V.: The Welfare Effects of Social Mobility, OECD, 2009, 17-18, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/221272634852.pdf?expires=1665921177&id=id&accname=guest&checksum=8A367703EC3BC13137994D48DD7B26E9>

Jogszabályok

25. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról

Egyéb dokumentumok

26. KSH: 25.1.1.16. *A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok* STADAT, 2021. https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html
27. OECD: *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*, 2018, 180-191. <https://www.oecd.org/social/soc/Social-mobility-2018-Overview-MainFindings.pdf>

8. MELLÉKLETEK

8.1. INTERJÚ PROTOKOLL

Demográfiai blokk	1. Legmagasabb iskolai végzettség	
	2. Szakterület	
Fiatalok szocioökonómiai státusza	3. Ön hogy tapasztalta, milyen a gyv. rendszerből kikerülő fiatalok iskolai előmenetele?	
	4. Mit gondol, ennek mi az oka?	
	5. Jellemzően milyen a gyv. rendszerből kikerülő fiatalok iskolai végzettsége?	
	6. Milyen szükségletei vannak ezeknek a fiataloknak az oktatás tekintetében?	
	7. Ezen szükségletek Ön szerint mennyire vannak lefedve?	
	8. Ön hogy tapasztalta, milyenek a gyv. rendszerből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci esélyei?	
	9. Mit gondol, miért van így?	
	10. Jellemzően milyen területeken helyezkednek el?	
	11. Jellemzően milyen munkakörben helyezkednek el?	
	12. Mit gondol, miért van így?	
	13. Ön hogy tapasztalta, milyen a gyv. rendszerből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci integrációja?	
	14. Mit gondol, miért van így?	

	15. Ön mit gondol, milyen ezen fiatalok társadalmi mobilitása?	
	16. Mit gondol, ezt mi befolyásolja?	
	17. Milyen szükségletei vannak ezeknek a fiataloknak a munkaerőpiac tekintetében?	
	18. Ezen szükségletek Ön szerint mennyire vannak lefedve?	
A válságok/COVID-19 hatásai	19. Mit gondol, milyen hatással volt a COVID-19 ezen fiatalok oktatási helyzetére?	
	20. Mit gondol, ennek lesz hatása a munkaerőpiaci esélyeiket tekintve?	
	21. Mit gondol, milyen hatással volt a COVID-19 a már dolgozó gyv. fiatalok munkaerőpiaci helyzetére?	
	22. Mit gondol, súlyosabban érintette ezen fiatalokat, mint a többségi társadalmat? Ha igen, miért?	
Korrekciós intézkedések lehetősége	23. Mit gondol, hogyan lehetne ezeket korrigálni?	
	24. Mit gondol, ez kinek a felelőssége?	
	25. Ön mit gondol, megfelelő pályaorientáció tudna segíteni ezen fiataloknak?	
	26. Hogy kellene ennek kinéznie?	

	27. Ön szerint vannak ilyen foglalkozások hazánkban?	
	28. Tud esetleg nemzetközi viszonylatban ilyenekről?	
	29. Ön szerint ezek szervezése kinek a felelőssége lenne?	
	30. Ön mit gondol, le lehetne fedni ezen szükségleteket speciális képzésekkel?	
	31. Milyeneknek kellene lenniük ezen képzéseknek?	
	32. Ön szerint vannak ilyen képzések hazánkban?	
	33. Tud esetleg nemzetközi viszonylatban ilyenekről?	
	34. Kinek a felelőssége lenne ezek megszervezése?	
	35. Van esetleg valami ötlete még, amivel korrigálni lehetne a fenti problémákat?	
	36. Tud bármilyen jó gyakorlatról, mely segítheti ezen fiatalok munkaerőpiaci helyzetét?	
Lezárás	37. Van esetleg bármi hozzáfűzni valója, melyről nem esett szó?	